

Romanca življenja.

(Narodni motiv.)

Mährchen noch so wunderbar,
Dichterkünste machen's wahr.

Goethe.

Ob uri pozni sem se vračal
in šel po temnem gozdu sam.
Ne vem, kako sem zašel s poti,
in vedel nisem, kod ne kam.

Brez cilja blodim, kar zapazim
kresnico svetlo sredi hoj.
Hitim za njo, in razvalina
se črna dvigne pred menoj.

Po stenah počenih razliva
se mesečine blede svit;
pošastno in grozeč naslanja
se stolp na stolp in zid na zid.

Poslušam. Kakor iz podzemskih
temnic bi v tihí nočni čas
trpeče duše vzdihovale:
»Odreši nas, odreši nas!«

In vedno dalje za kresnico,
sledim v razrušeni ji grad . . .
In kamenite me stopnice
pripeljejo v teman prepad.

V hodnik hladan pritavam plaho,
preleta groza me in mraz . . .
Od vseh strani ječanje mučno:
»Odreši nas, odreši nas!«

Odmevajo koraki kakor
izpod obokanih grobov.
Zadeva se mi noga . . . Krste?
Nakrat po tleh zleti pokrov!

Iz krste deva krasna skoči,
svetloba bajna gre iz nje;
Izpremeni se v postelj rakev,
in ustne rožne govore:

»Ne trepetaj, mladenič dobri!
Tu bil je nekdanj samostan;
device zorne, nune mlade
smo v njem molile noč in dan.

Ob steni, glej, pri krsti krsta,
ležijo moje v njih sestré;
ležijo trudne brez počitka,
zaman po spanju hrepene.«

In kakor završijo sape,
stozvočen se razleže glas,
oboki črni ponovijo:
»Odreši nas, odreši nas!«

»O, kaj je solnce, kaj življenje?
Izvor solzá, izvor gorjá!
Preganjalo je nas do groba,
še v grobu nam miru ne da.

Pokoja nismo našle v grobu,
o daj nam ga, mladenič ti,
ker pisano je v knjigi sodbe,
da ne umre, kar ne živi!

Ah, in brez cvetja, brez veselja
minila naša je mladost, —
umiri nam življenje mlado
in bodi naš rešilni gost!«

In grem, odprem. Iz rakve vsake
cvetoč obraz in blag sijaj!
Kjer prej so krste stale, gledam
poročne postelje sedaj.

V tenčicah deve mladozarne
prosojnih me obkrožijo,
ročic belino zapeljivo
v objem tesan mi prožijo.

Le tu in tamkaj iz pepela
plahuče iskrica v temó:
»Rešniku hvala . . . hvala . . . hvala! . . .
Živeti je tako lepo!«

In petje, vrisk in smeh razkošen
grobov prekine hladni molk:
»Nocoj, o solnce, o življenje,
ti poravnamo stari dolg!«

In začne se veselje glasno,
začne se blazen bakanal.
Besni ljubezni strast . . . Ob vihri
tako se tepe z valom val.

In prvokrat zakukurika
na gorski vasi dne klicar . . .
Vztrepčejo plašné devojke,
teles gasne svit in žar:

»O noč, ti noč sanjavosládka,
zakaj ne trajaš vekomaj?
Življenje, ti življenje naše,
zakaj si sen, bežeč migljaj?«

Akord obupnosti soglasen:
»Gorje!« »Ojoj!« In »oh!« in »ah!«
Po bliskovo prikazen mine,
in name pade noč in strah . . .

In spet ko višnjev se plamenček
kresnica dvigne iz temó,
kjer prej telesa živobujna,
pepela kupčki zdaj leže.

Kazimir Radič.

Iz svetovne razstave pariške.

Piše Ivan Vavpotič, slikar v Parizu.

I. V veliki palači. Skulpture.

atonile so plameneče kupole za košatimi kostanji, kojih pomladno sveže zelenje vas kliče v senčnati gaj. Raz smaragdno to zelenje, raz temno vejevje, skozi katero prosvita v drhtečih zlatih lučicah bleščéči azur, črtajoč na mokrem pesku, klopeh in zelenih gredicah oranžaste »zajčke«, pa razsiplje pomlad snežnobelo cvetje . . .

Vstopil sem bil pri monumentalnih vratih. Za trenotek izgine pred vami čarokrasni prizor, ki ga uživate že s širnih elizijskih poljan — oni veličastni arhitektonični ensembles, ki ga tvorijo palače in mostovi svetovne razstave . . .

Med mogočnimi kostanji, cipresami in duhtečim jazminom za blešči zdaj tu, zdaj tam beli mramor — vitke nimfe, igrajoče se s satiri, Lede in Astarte poleg pietè in Kristusa; — tam zopet bronasti jezdec, levi, Kajni in Ablji — zeleni in pozlačeni.

A glej ga starega znanca: slavnega češkega kiparja Myslbka nagrobni spomenik za pokojnega praškega kardinala kneza Schwarzenberga! Soha klečečega cerkvenega dostojanstvenika, ki je na lanski pomladanski umetniški razstavi v praškem Rudolfinumu vzbudila tolikanj navdušenosti, izgublja tu precej nekdanjega svojega efekta.

Veselo presenečen sem čital, nadaljujoč svojo promenado, — vdolbene v vznožju raznih kipov — še več slovanskih signatur. Pij Welonski iz Varšave se tu ponaša s »Prometejem«, prikovanim

na skalo, slavni ruski portretist Bernstamm pa z ogromnima kipoma Petra Velikega in Ludvika XV.

Med vsemi tu zbranimi umotvori pa absorbuje pozornost občinstva Henrika Eplerja bronasta skupina »dve materi«. Z nedosežno bravuro, z napetjem vseh svojih moči, vsega živčevja nam je podal veliki umetnik — vkljub oficialnemu primatu Reinholda Begasa — danes največjega nemškega kiparja — skulpturo, ki ji gre po vsej pravici ime »umotvor«. Epler ni le globoko čuteč umetnik, marveč i nedosežen virtuoz. Zaman bi vam govoril o njegovi odločni, samozavestni, da, že brutalni tehniki, rajši vam predstavim prizor sam:

Ob vesoljnem potopu se je na skalo zatekla mati z detetom; rastoče vode že butajo ob pečino, in v istem hipu je priplavala levinja z levičem v strašnem svojem žrelu; že se vzpenja na rešilno skalo, ki pa nima prostora kakor za eno mater. Z nadčloveško močjo odriva nesrečnica levinjo, obupno se oklepajočo skalnatega zavetja, v silnem zobovju držečo visoko nad vodami dete — leviča. Bo li žena, bo li levinja zmagalka? Kdo ve — a vode rastejo, rastejo!

Obup, strah, življenski nagon, materinsko ljubezen nam liči umetnik in psiholog istohipno z nedosežno maestrijo in pretresljivim realizmom.

Še se vrste kipi za kipi, kostanji za kostanji, cvetličnjaki za rastlinjaki; a tam-le že prosvitajo skozi zelenje snežnobele stene, blesteče kolonade in pestri mozaiki — »velike palače«.

Nekaj korakov še, in že se razprostira pred mano prekrasna avenija Nikolaja II. z elegantnimi, divnimi svojimi nasadi; med temnimi palmami, vitkimi cipresami, v kupole in globe vrezanimi lavorji in cvetočimi oleandri pa nagajajo mramornatim nimfam mramornati satiri in kentavri, rjovejo strašni levi, dvigajo sprednjo ekstremiteto kakor dobro vzgojeni pudlji svojo tačico — iskri, semintja tudi melanholični konji.

In tam-le med jazminom in bezgom zopet star znanec: Strasserjev »Mark Antonij«, ki je njega dni s hruščem in truščem napolnil ves tabor dunajskih »mladih«. In celo prorokovali so takrat, da bode ta, sicer res gorostasna skupina na svetovni razstavi največji umotvor.

Toda njih nade se niso izpolnile, in ni zatemnel pred tem umotvorom renome Eifflovega stolpa, ni ostalih »cloujev« svetovne razstave. Potisnili so namreč »Antonija« tako v grmovje (nekateri Francozje imajo pred cesarizmom grozen strah!), da je revež ob ves kredit in ves efekt. Občinstvo pa hodi skoraj z ostentativnim

indiferentizmom mimo imponujoče te levje vprege in mogočnega imperatorja, ki pa je že tako strašno zalit, da se nehote vprašam, kdaj že ga zadene srčna kap. »Gospod Strasser, oprostite; menite li res, da bi bil groznel, ali že boljše, mantram, kakor je Vaš »Mark Antonij«, v stanu živeti tudi le samo eno uro?!«

V paviljonu za vojaško godbo svira republičanska garda Massenetovo »marche héroïque«, in z veličastnimi akordi se spaja žuborenje iskrečih se vodometov, šumenje nebrojnega občinstva, vršenje blestečih pomladanskih toalet, hihitanje razposajenih Parižank, hripavo vpitje kamelota, ki prodaja vstopnice, oglednice, albume in plane, moledovanje vodnikov, živih enciklopedij, poznavalcev vseh jezikov, vseh znanosti, vseh umetnosti, ki pa vendarle nosijo oguljeno suknjo in bolj ali manj transparentne hlače. Ob kioskih se tlači grozna gneča, zahtevajoča katalogov in oglednic, poslednjih kurzov, vročih kifeljčkov in sandwichev, »špricerjev«, limonad in absintov; ob portalih veličastne palače pa vam nudi legija modro in zeleno uniformovanih mož vozičke-naslanjače, in radostno jih pozdravljajo te vrle može, ki izpolnjujejo tako ginljivo »krščanska dela usmiljenja« (za denar seveda!), vsi oni, ki niso prav trdnih nog ali pa jih je ljubi Bog obdaril s kurjimi očesi.

Predno vstopim, si ogledam malo sijajno pročelje prekrasne te palače, ki ne krije manjšega ozemlja nego 40.000 kvadratnih metrov!

Palača, sezidana v mladorenesansnem slogu, je kakor nasprotna ji takozvana »mala palača« umotvor slavnega francoskega arhitekta Giraulta. Nad blestečim jonsko-rimskim peristilom se vzpenja ogromna steklena in mreževita konstrukcija — mogočna kupola s svojimi krili. Peristil razpostavlja grandiozni istosložni portal v korrespondujoča krila. Ob vznožju elegantnih teh kolonad se vrste kipi za kipi, nad portali in balustradami pa se vzpenjajo mitične četverke z Atenami in Apoloni. Peristilov fond krasi dekorativen friz, ki tvori serijo pestrih mozaikov, predstavljajočih zgodovino upodablajočih umetnosti.

Notranjščina: kolosalna rotonda s francoskim desnim krilom in levim — tujih držav. Okroginokrog prostrane galerije, visoko nad mano pa azurno nebo; steklo paralizuje vroče, bleščeče solnčne žarke, in prijetna bela luč polni sijajne te prostore, lega po nepreglednem kaosu vseh teh snežnih mramorjev, težkih bronz in kamenov, glin, terakot in koyin; vsem jim je vdihnil človek-stvarnik življenje — in kakor da sem v Olimpu, so me obklopili bogovi in boginje antike: Afrodite čiste in pohotne, v vseh pozah: stoječe,

iztezajoče se, ležeče, čepeče, rastoče iz penečih se valov — o, kakor listja in trave jih je tu, in vse hočejo biti krasne, občudovane; sirene, prevračujoče v valovih kozolce; satiri, ki piskajo na piščali, nagajajo svojim devicam; kentavri, ki jih love in preganjajo, pegazi, iskri, ognjeviti, kakor da so se vsi splašili, in nehote se sklonim predgroznimi njihovimi kopiti, da je ne dobim po glavi; — Diane in Herkuli, Meduze in Erinije, Prometeji in Dedali, no, prav ves Olimp! Pa tudi našega ne manjka: — Eve, bolj ali manj sramežljive, Adami, skesani in srditi, oh, in Kajni in Ablji, teh je pa že kar na tucate, Salome z mačjimi očmi in ledenim pogledom, Janezi Krstniki in veličastni Kristusi v dolgih haljah, Madone in kerubi; niti ne zaostajeta zgodovina niti sodobni svet; poleg slavnih vitezov v železju in oklepih, poleg slavnih knezov in vladarjev v bogatem ornatu na krasno osedlanih žrebcih, poleg Ivane d' Arc, poleg sodobnih suverenov na prestolih si brišeta raz čelo pot delavec in kmet; in glejte jih v lesenih coklah ribiče in mornarje, glejte jih matere z deteti, vse, vse vprek, siromake in Kreze, baletke in pierote, ovce in volke, krave in vrabce, labode in zmaje, portrete slavnih mož, poprsja neznanih dam, starih in mladih, — do ušes zabaljenih in dekoletovanih.

Kje vendar naj pričnem? — Begam ob cipresah, palmah, lavorjih, mramorjih in bronsah; kako mu pridem po robu — groznemu kaosu?

A kakor nalašč, glej jo tukaj-le ob tem-le velikanskem škofu — bo najbrže kak svetnik — tablico: »section française«!

Ko bi le ne bilo vsega preveč! Menite, da bi ne izgubil oči, ko bi hotel proučiti samo le Francoze! Pomislite le: v njihovi slikarski sekciji 1546 oljnatih slik, 144 akvarelov, 123 pastelov, 190 risb, 76 miniatur; v sekciji graverjev in litografov 180 radirb, 140 jeklorezov, 80 lesorezov in 77 litografij, v kiparski in medaljerski razstavi 632 umotvorov in slednjič v arhitekturnem oddelku 249 predmetov! Sedaj pa jih seštejte vse te številke! In ko ste jih sešteli, pa potencujte še ogromno to vsoto, ker navesti vam hočem še vse države in državnice, ki so se udeležile te razstave: Avstro-Ogrska, Ruska, Nemška, Angleška, Zedinjene države, Laška, Španska in Portugalska, Belgija, Danska in Holandska, Švedska in Norveška, Srbska, Bolgarska in Rumunska, Grška in celo (proti vsem principom!) Turška, Japonska, Mehika, Peru, Nikaragua, Luksemburg, Monako, St. Marino, St. Salvador in slednjič še nekaj južnoameriških republik, ki kar skupno razstavljajo v takozvani internacionalni sekciji!

Kakor toče in mravljincev jih je, a vkljub temu jih posetim vse!

Čemu hodijo ljudje na umetniške razstave? Ste si le stavili že kdaj to vprašanje? — Pa vam hočem odgovoriti:

Večina jih poseča prvič zato, da ničesar ne vidi, ker, kakor veste, ne vidimo »den Wald vor lauter Bäumen, — drugič pa zato (in to je ravno glavna stvar), da se na teh baržunastih in plišastih divanih ob palmah in lavorjih malo odpočijejo, ogledajo nekoliko prekrasne, elegantne te toalete, ki polnijo s šumom in mamečimi aromati — »dernière création« prostrane galerije, da čitajo na mehkih blazinah svoj »Leibjournal« in kurzno listo, — če pripadajo ti obiskovalci nežnemu spolu — da eskamotujejo vsako minuto dva slastna ananasova bonbončka v mala usteca za bele zobčke, — če pa pripadajo skupini takozvanih »kennerjev«, se razkoračijo pred vsako sliko, vsako hermo, križajoč roke, vzmičavajoč z rameni, ako ne vedo, kaj bi, — prikimavajoč z glavo, mežikajoč z očmi, če jim je ta ali oni umotvor ugajal, — sopihajoč in strašno vrteč v orbitah užaljene oči, če so naleteli kje v kakšnem kotu na nesrečnega secesionista, — so li dobri in goreči narodnjaki in bolj ali manj sentimentalne duše, pa brišejo solze nad plahtami, na kojih se prekopicujejo konji in ljudje — in bojne slike, ki so najbolj krvave in najbolj rdeče, so zanje največje in najboljše, prav kakor one »plemenite« corridas de muerte, ki jih hoče luč dvajsetega stoletja po vsej sili zasejati tudi že v pariška tla —, in platno, na katerem je bojni slikar razmazal največ karmina in največ cinobra, je zanje umotvor, ki mu proročujejo vsi že dva meseca naprej zlato kolajno; — stare pleše si višjejo pomadovane mustače pred kipečimi udi zapeljive bakantinje, možje v sutanah, ki skrbe za izveličanje naših duš (v Parizu prepotrebna stvar!) vpirajo desno oko v umirajočega Kristusa, z levim pa kokečujejo s sosedo Salambo ali pa sramežljivo Suzano; možje, ki se bavijo z gospodarstvom, cede veselja sline nad mastnimi, rdeče intonovanimi prasiči, ki jih je umetnik poetično nazval »poslednje solnčne žarke«, — in se zgražajo nad suhimi Segantinijevimi kravami. So li takozvani pikpoketi, pred kojimi zapira ves svet razen ječarjev vrata, pa se ustavljajo samo le pred onimi umotvori, ki imajo največ občinstva zase, — in blagoslavljujejo žepe. Da pa končam, navedem slednjič še vse one možje, ki imajo nazore, ki se zaletavajo od dvorane do dvorane, od slike do slike, od kipa do kipa, motreč s črnim perspektivom previsoko povešeno sliko, zdaj zopet z naravnim kukalom, ki ga tvorijo dlani, kak jutranji ali večerni »akord«, tu se zadevajoč ob okvirjev relief kake »nature morte«, tam zopet obtipavajoč soham brade in nosove, dasiravno so jim povесili na prsi

in zoklje tablice z napisom: »défense de toucher«! — in pišejo, pišejo, beležijo, črtajo po svojih katalogih in papirjih, da napolnijo strmeči svet s svojo učenostjo, da osrečijo umetnike z zakoni, aklamujejo ali pa »panajo« struje in šole — in vodijo lepo na vrvici »prekorajžne« muze.

Čemu so še ljudje, ki ne umejo uživati umotvorov, čemu so nam vzgojili samo le ušesa, čemu ne tudi oči?! — Vsi iščejo le signatur, vsi hočejo izvedeti, kdo je na sliki, kaj in koga predstavlja ta soha, kdo je avtor, ali je iz mladeniških vrst, ali zastopa ideje »zastarelih«, — a ne razumejo uživati, kakor pravimo, »umetniško«. Pustite vse na strani in srebajte z umetnikom večno lepoto, vglobite se v njegovo dušo, veselite se z njim, togujte z njim in molite z njim božanstveno naravo!

Najskrajnejši naturalizem ni še narava sama, marveč le njena slika; nikdar pa se ne bo povzpел človeški duh tako visoko, da bi ustvaril novo naravo. Tudi najzagrizenejši naturalisti so to uvideli. Umetnik, čuteč in čist umetnik, poudarjam, nam s sliko, recimo krajino, ne podaje kakor vtisk, ki ga je napravila nanj dotična krajina. In vendarle se ne morejo odvaditi ljudje zamenjavati slik s predmeti samimi. Neverjetno se to čuje, pa je le istina! Oni znani in tako splošno razširjeni »oh, to-le je pa kar za prijeti!«, ki rezultuje iz zmedenih estetiških pojmov umetniško slabo ali pa sploh ne vzgojenih mas, ne govori li drastično za mojo trditev?!

Vi čujete Chopinovo nocturno, bajnokrasno, da se vam širi v srečnem razkošju srce, tožečo, da plačete, vam je li mar takrat, da se imenuje Sarasate, ki jo svira, da so njegove gosli neprecenljive, da se je oni, ki nam je zapustil ta umotvor, imenoval Chopin — — pred vami se rišejo lustri s tisoči bleščečih luči le še nejasno, nedoločno v meglenih silhuetah, ki rastejo, se izlivajo v neskončnost, pred vami izginevajo polagoma vaši sosedje, izgineva oder, izgineva Sarasate, izgineva dvorana, vi ne čujete več srčnih udarcev, ne vzdihanja svojih prsi, vi le še slušate, slušate tožeče, drhteče te zvoke, z vibracijami strun trepeče vaše srce, se stresa kakor v pohotnem deliriju vaše živčevje, in zdi se vam, kakor da ne bivate več na tem svetu, kakor da ste splavali sami — nadzemsko bitje z nadzemskimi temi zvoki v vesoljstvo, neskončnost! — In ko so razdoneli zadnji akordi, se vzbudite kakor iz prekrasnih sanj.

In uživali ste umetniško! Pa se ne spominjate, da so vas polnila slična čuvstva pri pogledu na prekrasno krajino? Kakor hitro pa ste se se začeli izpraševati, kako se imenuje ona gora, čigav je oni

gozd, kam teče ona reka, bilo je s krasno vizijo pri kraju, prenehali pa ste tudi umetniško uživati. Zmajevali boste z glavo, če vam povem, da ste sami umetnik, če umete umetniško uživati. A stvar je vendarle tako enostavna!

Umetnik, recimo slikar, je reprodukoval čustva, ki so ga navdajala pri motrenju bodisiže te ali one krajine, tega ali onega sujeta, na sliki, ki naj tolmači vsemu svetu vtisk, ki ga je napravila dotična krajina, oziroma dotični sujet nanj. Ako pa vas sedaj pri motrenju te slike navdajajo ista čustva, ki so polnila umetnikovo srce tedaj, ko se je navduševal za to krajino, ta predmet, pa ste reprodukovali tudi sami, in v istem hipu ste se premenili v umetnika. Razlika je le ta, da se je slikar-avtor navduševal direktno ob krajini, predmetu v originalu, vi pa šele na drugem mestu, torej indirektno ob njegovi sliki. Vrhutega pa je reprodukoval prvi umetnik za vse in za vselej — vi pa le samo zase in za hip svojega motrenja. A umetnik ste bili ravno tako kakor on; igrali ste ulogo proizvajajočega virtuoza, slikar pa stvarjajočega komponista, in glejte, oba imenujemo umetnika!

Kaj ni lahko postati umetnik!! Malo srca, malo dobre volje — pa malo vzgoje! Vsega imamo Slovenci na izobilje, srca in dobre volje; — da pa je treba tudi »umetniške« vzgoje,¹⁾ o tem se nam pač niti sanjalo ni! Menim, da je vid ravno tako dragocen zaklad, če ne še dragocenejši, kakor pa naš sluh — in da bo treba polagoma pričeti s šolo za »gledanje«! Sluh so nam že zdavnaj vzgijali; — a kako da treba gledati, o tem nimamo niti najelementarnejših pojmov, kakor trde zdravniki, da ne umemo dihati, konsekventno tudi ne pravilno govoriti! Ljudje smo pač reveži!

Pričnem galantno s Francozi.

*

¹⁾ . . . Slovenci smo sila tesnosrčni. Da le vemo, kaj se godi pri nas, recimo še v Avstriji, Nemčiji in pri ostalih Slovanih, za ves drugi svet se ne brigamo. Horizont treba razširiti! Žalosti me, da izgovarjajo Slovenci s svetim respektom imena nemških, žalibože, po nemških ilustr. listih morda edinih jim znanih umetnikov à la Defregger, Max, Kaulbach, ki pa tega morda niti ne zaslužijo ne — da pa se jim pri tem o eksistenci Rjepinov, Constantov, Dagnanov, Michettijev, Wattsev, Boldinijev, Sargentov i. dr. niti ne sanja ne! In tu, mislim, je treba pričeti. Moje poročilo se širi res v neskončnost, toda srečen bom, če uvidim, da je prineslo le najmanjšega sadu . . . Oh, ko bi se hoteli učiti pri Francozih! V Parizu ima vsak arrondissement po eno ljudsko univerzo! Ko bi bilo mogoče to tudi pri nas! . . .

Hola, tam-le Charpentier! Stari znanci iz Luksemburga; — pesem, — utrinek, — iluzija, o da, moji ljubčki iz muzeja; pa glej ga novorojenca: borilca! Krasna, živahna skupina to; nekaj pa mi vendarle noče v glavo — Charpentier, ta lirična, krotka duša — pa borilci! Pa dasi so ti slednji pravcati »chef d'oeuvre«, kakor pravi Francoz, vendar ljubim lirika Charpentierja bolj, nego pa Charpentierja — epika. Isti mojster razstavlja še poleg tega poprsje P. Deschanela, predsednika francoske zbornice — briljanten portret, markanten, odločen in poln esprita.

Glej ga tu-le malega peklenščaka, kako se mi roga, čepeč na srednjeveškem gotiškem kapitělu! »Un bon petit diable« ga je nazval umetnik Astanières. Ti porednež, čemu se mi smeješ? Kaj sem toli smešen? In nehote se ozrem po sebi; morda sem pozabil kravato doma; ne, vse v redu! Pa ko je že daleč za mojim hrbtom, čujem ga še vedno — ta pritajeni poredni krohot. Astanièresov »petit diable« je pač vreden grotesk in maskaronov hudomušnih srednjeveških nemških kiparjev!

Sredi rotonde raste skoro kar v kupolo — tako ogromen je veličastni pomnik Viktorja Hugona, ne največja, pač pa najkolosalnejša in najvišja skulptura od vseh, ki polnijo sijajne te dvorane. Slavnoznan kipar Barrias, avtor tega kolosa, se je pokazal vsestranskega umetnika in poleg tega pomnika je razstavil še celo vrsto vsaj tehnično zanimivih predmetov. Omenjam med njimi lepo polihromno soho »razkrivajoča se narava«, srebrno statueto bakantinje — floro, mičen bas-relief v litografskem kamenu, in v istem materialu drobno statueto »E vina hči«.

Bartholomé je prišel z odlitkom veličastnega pomnika »Mrtvim«, ki so ga lansko jesen, na vseh mrtvih dan slovesno razkrili na pokopališču »Père-Lachaise«.

Zapazil sem bil, da ima tu naš Myslbek tudi duševnih bratcev. Trojica, da, če se ne motim četvorica škofov, morda tudi kardinalov, ki so na las tako aranževani kakor Myslbekov knez Schwarzenberg, je vzbudila tu mojo pozornost. Prihraniti vam hočem imena avtorjev, saj bi jih itak pozabili, konstatovati pa moram, da je v Francozih mnogo več življenja, da, tudi več ognja in verve, nego pa v globokem mislecu, vedno resnem — Myslbeku. Zlasti eden teh kleččih škofov, če se ne motim, Falguièrejev umotvor meji v silovitem svojem pogibu že na teatralsko pozo, ki pa vendarle še zapušča v vas vtisk naravnosti in odkritosrčnosti.

Vrste se sohe za sohami, kipom slede skupine, a nič odličnega, nič originalnega, pa mnogo »mache«; hitim mimo elegantnih škrinjic z medaljoni, kolajnami, zlatimi in srebrnimi, z miniaturnimi portreti v slonovini, oniksu in gorskem kristalu, z drobnimi igračicami, štatuetkami, vitkimi vazami v kalcedonu in žganem topazu; za drugimi stekli dragoceni emaili, kameje, rožaste terakote, gravure v zlatu, srebru in bronzi, aplikacije, reliefi v usnju in Bog zna koliko še drobnin v tehnikah in materialih, ki jim niti imena ne vem.

Hitim dalje mimo Sicarda, znanega mi že iz Luksemburga, mimo Dupuisovih kolajn — a tu-le mi je vztrepetalo srce, zastala v žilah kri. — Rodin, ah, Rodin! Toda nič novega! V luksemburškem muzeju sem bil že občudoval ta njegovo »poljub«, ta strastni poljub, ta tesni, krčeviti objem, ki izziva nebo, se roga peklu! Pač tu-le še bežna portretna skica; te še nisem bil videl. A to je tudi vse. Kdor se hoče naužiti božanstvene umetnosti Rodinove, ne sme ga iskati tu, kjer ne razstavlja kakor omenjeni dve skulpturi — pač pa v njegovem lastnem paviljonu, kjer prireja svojo kolektivno razstavo.

Kakor gre prvo mesto japonskim slikarjem kot predstavljalcem živali in njih življenja, tako zavzemajo francoski kiparji častno mesto kot nedosežni portretisti živali. Da, niti ne pretiravam, če vam povem, da se je dobra polovica francoskih kiparjev posvetila temu genu.

Učitelj, ljubljani in občudovani mojster te veterinarske šole je Frémiet, ki razstavlja poleg Ludvika XIII., mogočnega jezdeškega kipa in velikanskega svetega Jurja in nekaj manjših, neznatnejših skulptur strašnega Orang-Utanga z mladiči, ki je telebil ob tla svojega napadalca, predrznega divjaka, in ga davi z dolgimi, orjaškimi svojimi rokami. Groznejši pa je še obupni boj silnega moža iz kamenite dobe s strašnim medvedom.

Pa tudi intimno živalsko življenje zanima Francoze. In vrlo mične idile nam podaje znani Peter. Ljubko skupino, predstavljajojočo Levinjo s svojimi leviči, nazivlje umetnik »materinstvo«; polna ščegetajočega humorja je dražestna skupina čokastih medvedkov; kakor mucke se brezskrbno igrajo in valjajo »struklje« v dolino; z levom in miško pa je ilustroval simpatični umetnik znano vam basen.

Da navedem še več imen, zapomnite si, še Karla Valtona z njegovim severnim medvedom v boju z mamutom in z njegovo levjo skupino. Imenovati hočem še Navellierja, ki razstavlja slona v

boju s krokodilom, *Mulota*, ki — poleg plešočega kralja *Leara* in prekrasne speče *Lede* — kaj ljubko ilustruje znano basen o grozdu in lisici. Poslednjega pa 'vam navedem še slavnega *Gardeta*, ki pri naša orjaško skupino levov in tigrov, danskega psa v mramorju in »nerazdružljivi papigi« v oniksu.

Predno pa zapustim francosko sekcijo, seznaniti vas moram vendarle še z nekaterimi imeni, ki jih s ponosom izgovarja vsak izobražen Francoz, seznaniti vas hočem z elito njih kiparjev-umetnikov. *Rodina*, *Gardeta*, *Frémietta* sem bil že navel; k odličnemu temu trifoliju pa prištevajo francosko občinstvo in francoski kritiki še drugo trojico: ravnokar umrlega *Falguièreja*, *Dalouja*, avtorja orjaškega republičanskega pomnika, o katerega slavnostnem odkritju ste pred meseci gotovo kaj čuli, in slednjič *Pavla Duboisa*, svetovnoznanega portretista.

Falguière se ponaša z grandioznim bronastim pomnikom kardinala *Lavigerieja*, določenim za mesto *Bayonne*, — *Dalou* pa kar z bogato kolekcijo raznih doživotnih portretov, študij in modelov, od katerih se odlikujejo zlasti portretne študije in skice po energični in virtuozni, vprav briljantni tehniki. Precejšnje število umotvorov nam je prinesel tudi *Dubois*; med interesantnimi njegovimi skulpturami pa zavzemajo prvo mesto: odlično poprsje *Ludvika Pasteurja*, bronasti kip *Ivane d'Arc* in nagrobni spomenik vojvode *d'Aumale*.

Dovolite, in navsezadnje le še ime, ki pomenja zame, v nesoglasju morda z legijo pariških in drugih cenzorjev, toliko, kolikor »*Rodin*«; ta mož, ki me je kar očaral s svojimi umotvori, imenuje se *Ferrary*. Da vidite njegovo »*Salambo*«, zapeljivko, zavidali bi pač umetnika za model! In njegova »favoritinja«, polihromna soha, deloma v blestečem prozornem mramorju, deloma v slonovini — njen nakit iz čistega zlata — vam je tako čarokrasna orientalka, njeni snežnobeli, kipeči udi tako žarni, tako zapeljivi, da bi se vzel ob tem bujnem telesu in neprenehoma poljubljal ti prozorni ročici, prepleteni z zlatimi verižicami, te drobne prstke, ki jih tesno, ljubosumno objemajo razkošni, dragoceni prstani, poljubljal baržun teh demonških ustnic, pil iz njih nektar — a črta, glej jo tu-le zopet tablico »*défense de toucher*«! — in odlazim z dolgim nosom v — angleško sekcijo.

Kakor čislam v Angležih odlične slikarje, pred vsem pa aristokratski, delikatni okus njih ilustratorjev in graverjev, tako se ne morem sprijazniti z njihovim kiparstvom. Ponosni sinovi Albiona ne razstavljajo baš v vznemirjajočem številu, toda tudi to malo, kar

nam nudijo, ni Bog si ga vedi kolike umetniške vrednosti. Da, mnogo dobrih reči sem tu videl, celo nekaj prav dobrih, kakor Framptonove skulpture in Harry Batesovega Lord Roberts; toda ni ga bilo umotvora, ki bi mi s sugestivno silo zapovedal: stoj in občuduj me!

Kar sem omenil o Angležih, velja tudi o Zedinjenih državah, ki so se naselile prav v sosedstvu; če hočete ravno nekaj imen, pa si lahko zapomnite Frencha, ki razstavlja ogromen jezdeški pomnik Washingtonov, pa Mac Monniesa in makari še Proctorja, ki dela konkurenco i najboljšim francoskim »veterinarjem« s svojimi pumami in psi.

Polagoma sem jo bil zavil že v levo krilo. Poleg Angležev in Američanov so se nastanile kar precej ob vhodu Laška, Španska, Portugalska in — semintja potisnjene med te sekcije — večidel neznatne skulpture kake skromne državice.

Dasiravno veje iz večine romanskih teh umotvorov nekaj — kako bi se izrazil, presladkega, ki meji že prav na mehkužnost, me je vendarle v imenovanih sekcijah presenetilo nekaj kiparjev s skulpturami, ki bi se jih ne sramovala ni Donner ni Thorwaldsen.

Tako n. pr. je Ernesta Biondija »finis Romae« ali, če hočete, tudi »saturnalije« skupina, ki zavzema pač eno najodličnejših mest na vsej tej razstavi. Pijani senatorji, pijane hetere in pijani legionarji so si podali roke in v razprostrti koloni, prav kakor v »en avant« finala tretje popolnočne četvorke, dreve — kam — no, da mi ni treba izreči besede prepast, recimo, da dreve pred gledalca.

Razuzdanost, podlost, nizka pohotnost, pijanost in perverznost, ki reži iz blaznih, izbuhljenih teh oči, ki smrdi iz penečih se teh, visečih ustnic, vse te odurne attribute rimske dekadence nam liči Biondi, dasi z nepopisno maestrijo in nedosežnim naturalizmom, pa tudi s tolikim cinizmom, da mu ne delam krivice, očitajoč mu brutalnost. Občinstvo pa se tišči trumoma k temu umotvoru — in komaj preidete.

Laforetijeva »švilja« je neizrečeno simpatična skulptura, katere globokemu vtisku se ne ustavlja nihče.

Origova »artilnerija v nevarnosti« je nadalje skupina — modelovana sicer v majhnih proporcijah, a toli živalna in toli briljantna, da bi vrlo dičila salon kakega maršala.

Rossi, znani laški naturalist, se je oglasil tudi to pot z izbornim ribičem polipov; samo da ne bi bili že tolikanj vajeni teh njegovih vedno si enakih ribičev in polipov!

Odličen portretist je Foa Artur, ki razstavlja bogato kolekcijo terakot. Velo, čigar orjaški haut-relief »žrtve dela«, umotvor poln vznesenega čuvstvovanja, a pri vsem vzletu vendarle prost vsakega patosa, vsake teatralnosti, si je priboril občeno in vrlo zaslužen priznanje.

Španska pa zaostaja v kvaliteti za Laško. Benlliure y Gil interesanten umetnik, drži med rojaki rekord, in njegov nagrobni pomnik slavnemu španskemu tenorju Gayarreju, veličasten, vrhutega pa povsem originalen sarkofag, je skulptura, ki jo brez pomišljanja lahko stavimo na stran največjim tu razstavljenim umotvorom.

Antonio - Texeira Lopes ni le največji portugalski kipar, marveč eden največjih sploh!

K najlepšim umotvorom Lopesovim bi prišteval vdovo, prekrasno mramornato skupino, pomnik Oliveire Martija; Kajn, usmiljenost, boleost, zgodovina in nekaj študij so skozinskoz klasični umotvori; manj pa mi ugaja sveti Izidor Seviljski, pač nekoliko preminuciozen s svojimi žilicami, presladek in malo prešegast. Zdi se mi, da ga je ustvaril Lopes takega zoper svojo voljo, in da je komandoval tega svetnika kje kak bolj ali manj diktatorski cerkven dostojanstvenik, ki ga, pa ljubi Bog ni bil obdaril baš z okusom.

Oh, Bože, a tu se pričinja cel kaos držav in državic; pa vse vprek!

Bravo, Ivanović, edini Jugoslovan¹⁾ tu doli! In kolosalni tvoj »Miloš Obrenović«, ki so ti ga tako lepo postavili med oleandre in ciprese, ni v ponos samo tebi, marveč celemu srbskemu narodu! Katalog mi naznanja tu še več tvojih del, a tu doli jih iščem zama; morda se srečava gori.

Morda zalotim tudi v kakem kotu Bolgara! Iščem in iščem; a ni jih nikjer; na dobro srečo in svidenje velja tedaj tudi vam!

O Rumunih ne duha ne sluha!

Pač pa razstavlja tu doli v lepem številu Belgičani, in lahko si pri tej priliki zapomnite ime slavnega kiparja Konstantina Meunierja; Norvežan Utsond, Šved Erikson in slednjič Danca Bonnesen in Stein so razstavili nekaj svojih kipov.

Približal sem se bil polagoma Avstro-Ogrski. Kar velja o drugih državah, velja pa zlasti še o Avstriji, ki razpostavlja umetniško

¹⁾ Jovanović menda ni edini jugoslovanski kipar na pariški razstavi! V Zagrebu smo izvedeli, da so poslali v Pariz svoje umotvore tudi nekateri hrvaški kiparji (Valdec, Frangeš . . .) Prosimo g. poročevalca, da nam do prihodnje številke opiše tudi hrvaške kipe. Uredništvo.

svojo razstavo (o slikarstvu velja to še prav posebej!) v razstavo v teh prostorih in pa razstavo v lastnem oficialnem paviljonu. Čehe in Poljake n. pr. treba, da poiščete v avstrijski palači, Dunajčani pa razstavljajo tu. To cepljenje se mi vidi skrajno nesrečno, če pomislite, koliko trpi radi tega ugled našega umetništva. Čemu ne vsi pod eno streho; tako bi vsaj imponovali — a tako, niti govoriti nočem! Sedaj pa še dualizem — in verjemite mi, nikjer ga ne občutimo bolj kakor ravno tu-le na pariških tleh; da dominujejo Madjari, tega mi niti omenjati ni treba, ker se to dandanes razume že samo ob sebi! In da dominujejo tudi na svetovni razstavi, so napeli Madjari vse svoje strune in vse svoje sile; pa ni jim izpodletelo, in porazili so nas. Tako kakor tu niso triumfovali Madjari nad nami še nikdar; zapomnimo si to!

Kritika in občinstvo, inteligenca in mase oznanjajo enoglasno slavo največjega madjarskega kiparja — Janoša Fadruisza. In Fadruisz jo je zaslužil! V njegovem »Matjažu Korvinu« je vstal preporojen veliki duh Donatellijev. Kakor da ni Fadruisz sodobnik, kakor da je vstal nesmrten iz svetih grobov božanstvene renesanse. Kdo je videl kdaj kraljevskega kralja, kakor je Fadruisz »Matjaž Korvin«!

Fadruisz ne pozna ne struj, ne šol, ne tendenc; iz vrelca božanstvene renesanse je pil svojo mladost, svojo svežost, k mojstru življenju je hodil v šolo, iz knjige narave se je učil umetnosti in lepote, iz knjige slave svoje domovine pa je pil ogenj in navdušenost! In sedaj veste, zakaj imamo vendar enkrat po dolgem času monumentalnega umetnika, kakršnega ni več v veličastnem tem svetišču!

Za nedosežnim, kolosalnim tem umotvorom pa ne zaostaja nikakor k temu pomniku pripadajoči akcesoarni kip istotako orjaškega viteza, ki ves v železju, vpirajoč junaški svoj pogled v ljubljene kralja, klanja težko zastavo pred mogočnim vladarjem. Manj mi ugaja njegov Kristus na križu. Fadruisz je preveč epik, kakor pa da bi se kdaj z uspehom meril z največjimi na polju religiozne umetnosti, na katerem je osigurana zmaga le nežnočutečim liričnim dušam.

Fadruisz ima celo nevarnega tekmeča med lastnimi rojaki. Juri Zala, slaven kipar — če mu ne seže do temena, pa je plodovitejši in celo — popularnejši kakor pa genialni Fadruisz. S slednjim pa ga družijo isti nezmotljivi čuti za forme in lepoto, isti, morda še lažji vzlet in ista maestrija; a česar mu nedostaja, je ona titanska sila, oni veličanski duh, ki ne pozna in ne priznava druge avtoritete kakor lastni

»jaz« — in konsekventno ona monumentalnost, kateri pred vsem se ima Fadruisz zahvaliti za lavoriko.

Zalov arhangel Gabriel je umotvor »par'excellence« in »hors concours«! Ta skulptura in skoraj vsa njegova druga dela so že krasila milenijsko razstavo. Kdor iz Slovencev jo je svoj čas posetil, se gotovo še spominja prekrasnega arhangelja z razprostrtimi perutmi, krono svetega Štefana in apostolski križ v visoko povzdignjenih rokah! Tako lepega angela Parižani doslej še niso videli! Naši nacionalci so pa že zlasti zaljubljeni vanj, ker, no — ker jim moli krono! Diven umotvor je nadalje skupina, ki je tvorila del milenijskega spomenika, predstavljajoča genija slave z genijem znanosti; dva nagrobna spomenika, zlasti še oni pesnika Josipa Csukássyja, mi izredno ugajata. Navajam vam še dalje nekoliko sladko, vkljub temu pa vendarle krasno skupino »Marija in Magdalena« in orjaški, pa precej površni pomnik grofa Julija Andrassyja. Istega umetnika kolosalna »Hungaria« pa mi noče kar nič k srcu!

Če je Frémiet naturalist, da stresa mozeg in kosti, pa je našel v Tóthu tekmeča, ki ga je v krutosti svojega naturalizma še prekosil. Jaz ne vem, v kateri ječi, v katerem brlogu je iztaknil Tóth tega »Herkula« s strašnim demonskim pogledom, ki izdaje v istem hipu hudobo in kretena, ta prototip propalice in zločinca, ki naj predstavlja, pripravljen, da zavratno napade svojega bližnjega, izbrano si žrtev — »osveto«. — Osveta? — Ali se vam ne zdi, gospod Tóth, da ste nekoliko pregalantni? Jaz na vašem mestu in pri vašem naturalizmu bi krstil to potvoro kar brez vseh ovinkov »ubijalca«!

Pred grdogledim tem Kajnom me je strah! In pravijo, da napravlja hud pogled uroke. Ker ne maram migrene, pa mi Tóth dovoli, da se pri njem poslovim in poiščem kaj drugega!

Koliko prijaznejši je Rona s svojimi dražestnimi bronzami, s svojimi satiri in razposajenimi bakantinjami!

Zadnjega pa vam predstavim Alojzija Strobla. Vulgarno ime to, toda oprostite. Strobel je tako aristokratska duša, tako poln noblese, kakor poznam le še med Američani in Angleži trojico ali četvorico umetnikov. Njegova »Naša mati« je tako vznesen, tako plemenit umotvor, da mu stavljam na stran le še Whislerjevo »mater« v luksemburškem muzeju; in ker ljubim Whislerja, in ker sta si ti dve umetniški duši tako sorodni, zato sem pripravil tudi Stroblu kotiček na dnu srca!

Avstrijska sekcija! — Ali sploh morem nazivati trojico, četvorico skulptur »sekcijo«!? Dasiravno se tolažim z mislijo, da me

pozdravi gori v prvem nadstropju kaj več umetnikov, še več morda v našem oficialnem — paviljonu, vendar se mi vidi pičla, zelo, zelo pičla ta razstava. In v gotovih krogih si celo pripovedujejo, da je zelo, zelo tožna!

Spominjam se, kako je nekega večera pri zborovanju tukajšnjih avstrijskih umetnikov ravnokar z Dunaja prišli slavnoznani Alfonz Mucha vsem zbranim zaprl sapo z novico, da je dunajska umetniška jury sprejela samo le 48 slik in pa — četvorico skulptur! Jaz ne vem, je li že takrat Mucha pretiraval, ali je jury pozneje pripustila kaj več umotvorov. O lojalnosti Muchovih izjav ne bom dvomil, ker pa je število razstavljenih skulptur, slik in gravur vendarle nekoliko, pa samo nekoliko večje nego ono, katero je proročeval Mucha, hočem sklepati, da se je naša jury za časa še spomnila svojih dolžnosti — da pa ji je to pot užaljeno umetništvo pokazalo svoj hrbet in svojih deset prstov, in da je jury — à son tour — obsedela.

Kako pa sta pri tem trpela ugled in prestige našega umetništva, o tem rajši molčim!

Edino, kar nas je obvarovalo katastrofe, je prekrasni, vprav aristokratski interieur in stilistično edini dekor naših dvoran in galerij, s katerim se niti angleška delikatesa, niti francoski chic ne moreta meriti. Sicer pa izpregovorim o tem kaj več v slikarski sekciji!

Vrnimo se torej k našim kiparjem! — Tri skulpture samo tu doli — dva Čeha: Josip Mařatka in František Hergesel, pa neizogibna — Tereza Feodorovna Ries!

Prva dva sta našemu, pred vsem pa slovanskemu umetništvu le v ponos! Repinovi tezači na reki Volgi so našli odmev tudi v modernem kiparstvu; iz obeh teh umotvorov, iz Hergesellovega »naš vsakdanji kruh« in Mařatkovih: »tezača ledu«, govori Repinov vpliv. Hergesel je vpregel v plug, za kojim stopa star seljak, četvorico kmečkih deklet, ki vlečejo težko — težko! Malo čudna vprega to; toda umetnik bi nam nikdar ne bil mogel — pretresljiveje in vsiljiveje predstaviti trpina-tlačana, borbe za vsakdanji kruh! Kar je napisal slavni nemški kritik in estetik Muther o Repinovi tezačih, velja tudi za Hergesellov »panem nostrum quotidianum«:

»Tako so vlekli včeraj, tako vlečejo danes in tako bodo vlekli vse dni svojega življenja — —!«

Mařatkova tezača ledu sta delavca - trpina; morda ju imenujem trpina samo jaz; ker zdi se mi, da umetnik ni hotel drugega, kakor predstaviti nam dva delavca, ki vlečeta vkreber težko ledeno

ploščo; sta li trpina, sta li nesrečna, sta li zadovoljna s svojo usodo, kdo ve? In umetnik se za to dalje ne briga, niti se ne brigata delavca; »vlečeta led, vlekla ga bosta jutri in vlekla ga bosta vse dni svojega življenja« — in vse drugo jima ni mar!

Ries, ki je njega dni vzbudila s svojim satanom tolikanj pozornosti, se je dostavila s portretom, ki mi pa prebito malo imponuje. O Riesovi sem bil pričakoval malo več. Ali je ta portret tudi tako samostalno delo, kakor so vsi njegovi predhodniki, — na to vprašanje bi mi znal odgovoriti edino le Hellmar, ljubljeni njen mojster in učitelj!

Če omenim še nekaj drobnih, a ekskvizitnih umetniško-obrtnih predmetov, kolekcijo prekrasnih zlatih in srebrnih kolajn in medaljonov, med ostalim nekaj res znamenitih bas-reliefov, predstavljajočih profil veličanstva, cesarja — v Parizu naselivšega se znanega kiparja in graverja Ka u t s c h a, ki si je poleg tega pridobil nevenljivih zaslug za povzdigo umetniške obrti v Bosni in Hercegovini, pa sem storil napram tu razstavljačim avstrijskim umetnikom svojo dolžnost.

Kaj pa je z Nemci? Edini Begas razstavlja tu portret, ki pa ne vem, čemu da bi moral biti umotvor — ker je Begasov?! Morda najdem gori kaj več. Če nimate drugega kakor tega-le Begasa, pa bi ostali rajši doma! Toda ne izrekajmo prehitro sodbe; kaj pa E p l e r j e v i »Materi«?!

Še dva Begasa nas sprejmeta — pač precej boljša nego pa omenjeni portret, vendar pa ne tolikanj izborna, da bi kvalifikovala Begasa za največjega nemškega kiparja, za kakršnega sluje on po vsej »oficialni« Nemški.

Njegova skupina »Kajn in Abelj«, ki ni brez vse originalnosti, je obrnila nase mojo pozornost s svojim »Kajnom«; zapazil sem bil, da je ta »Kajn« druga izdaja Thótovega ubijalca. Obema je služil isti model; toda Begas mi dovoli, da dajem prednost Thótovemu »Kajnu«!

»Prometej«, drugi umotvor nemškega kiparja, pa je konvencionalni Prometej, kakršnih po parkih in muzejih kar mrgoli!

Toda moj poklon Ludviku Cauerju! Njegova »Žeja« je tako genialen umotvor, kakršnih sem videl le redkokdaj! Kako originalno in s kolikim realizmom liči umetnik žejo! Pa da vidite:

Zaprašena, izmučena, z izsušenim grlom sta dospela vojaka k toli zaželjenemu studenčku. Prvi je zajel že hladeče vodice v svojo čelado; — kolika slast, kako mu teče po grlu — in tovariš, kaj bi ne, saj se je še mene pri samem pogledu zažejalo, — z iztegnjenim

vratom, iztegnjenimi rokami se tišči k »Janezu«, da bi mu izpulil to nenavadno, v normalnih razmerah niti ne apetitno posodo — da bi potolažil tudi svojo žejo — Janez pa se ne zmeni nič, marveč ga odriva in požira, požira.

Čim dalje gledam to skupino, tem bolj — me žeja! Žeja, žeja, to je nekaj groznega, in žejen sem kakor goba v puščavi! In zlodeja, tu v okolici o oštirju ni duha ne sluha! Pa kako, da ni prišlo še prav nikomur na um, postaviti prav poleg, prav tik tega pomnika, posvečenega »vsem žejnim grlom«, kak — bar-buffet, če ne že kak kiosk, lepo garniran s sodčki, steklenicami in kozarci! . . .

Iz estetično-žejnih, globokih misli sta me vzbudila dva infanterista v rdečih hlačah in belih gamašah; »Ticus«, pravi prvi k drugemu, »kaj meniš, da pije oni-le tam gori vodo?« — »Brr, vodo, to bi bil tepec, ki bi se takol-e ravsral za vodo; — kaj pije drugega kot absint!«

In ostrmel sem nad modrostjo teh priprostih duš; naj pa zdaj Muther še kako zine! —

Koračim dalje; na desni se prekucavajo Diezovi tritoni z nereidami in vsega zlodeja morskimi pošastmi; umetnik imenuje to sarabando »orkan«, na levi pa pleše Brüttova plesalka z meči nekakšen »danse de ventre«, ki je postal v Parizu zadnje čase že pravcata epidemija!

Zapomnite si lahko tudi Eberleina. Njegova pietà je čist in plemenit umotvor, škoda le, da preveč konvencionalen. V zagovor umetnika rad priznavam, da je izvoljeni sujet že bolj ali manj izčrpan. Böcklin, Klinger, celo Löfftz pa so nam vendarle prinesli novih variacij! Na višino Michelangelove in Donnerjeve pietè pa se tudi največji kiparji, večji še nego pa Eberlein, ne bodo več povzpeli!

Nazaj zdaj v palačo in k Rusom! Antokolskij, Trubeckoj in Bernstamm.

Da je Antokolskij eden največjih kiparjev, če ne največji, o tem je prepričan skoro da ves svet; edini Rodin se sme ponašati s slično, če ne še večjo slavo. Toda oprostite, ko bi moja kaj veljala, pa bi imenoval prvega Trubeckega — in drugega šele Antokolskega! Sicer pa pustimo to, niti ne gre za »Grand Prix«, niti se ne gremo »konje«!

Primerjajo Antokolskega z Rodinom, pa ne pomislijo, da sta si podobna tako malo kakor noč in dan! A čemu jim ne pride na misel, potisniti enkrat Trubeckega z Rodinom v isto rešeto? Tru-

beckoj in Rodin kar izzivljeta primero! Da bi se našla še kje na svetu duševno tako si sorodna kiparja kakor ta dva, — dvomim. Primerjajoč med seboj njihne umotvore — v sujetih popolnoma različne sicer, a v koncepciji in izvršitvi, da celo v tehniki noseče jasne znake istega duševnega razpoloženja, enako ubranih živcev, enako čutečega srca — pa bi človek prisezal, da si nista samo po duhu, marveč — po krvi — brata! Isti vzlet, ista maestrija, ista suverena samozavest, ki ne pozna ne ugovorov, niti se ne straši zaprek, ki se ne briga ni za mnenja, ni za nazore, ni za šole in struje, ki ne priznava druge avtoritete kakor lastnega duha, lastnega srca, ki drevi v jutro liki lavina, drobeč v prah peruke in teorije filistrov, trgajoč s sabo mlada in zdrava srca!

Po tem kratkem uvodu dovolite, da vas povedem k Trubeckega bronsam. Te bronse ostanejo nepozabne onemu, ki je le enkrat užival njih čare! Vsi, ki ste imeli priliko posetiti lansko leto eno umetniških razstav v dunajskem »Krauthäuslu«, se spominjate brezdvomno še Trubeckega statuet; — bile so to skice večinoma modeli in projekti: — »robati sicer, a simpatični, priprosti, odkritosrčni in pobožni kmet Tolstega, ki se nam je vsem udomačil tako kakor bretonski ribič, ponižno vdan v svojo usodo; — zvesti seljakov drug, melanholični stepni konj, vprežen v sani, osedlan za svojega gospodarja.«

Trubeckoj je pravi analogon k Tolstemu, in kakor da ima Ruska kar dva Tolsta! Oba visokega aristokratskega rodu (Trubeckoj je knez!) živita s seljakom za seljaka: In nima ga cela Ruska umetnika, ki bi bil tako naroden (v tem pomenu razumevam narodno umetnost!), ki bi poznal svoj narod tako, zrl mu tako globoko v srce kakor veliki knez Trubeckoj; kaj čuda, da se zrcali v njegovih umotvorih duša tega čilega in plemenitega naroda.

Da sta Tolstoj in Trubeckoj tudi intimna osebna prijatelja, mi ni treba še posebe omenjati! Dovolj; — iz tega prijateljstva izvirata dva znamenita umotvora: portret slavnega filozofa in romanopisca in pa prekrasna statueta grofa Tolstega na konju. Mislim, da sem vam bil umetnika dovolj označil; dovolite sedaj, da vas seznanim vsaj z najmarkantnejšimi njegovih skulptur.

Poleg imenovanih dveh brons sem občudoval briljantni portret kneginje Teniševe, vprav klasični portret kneza Galicina in doživotni portret nekega ruskega literata, čigar imena pa mi katalog dalje ne naznanja. Tu pa se pričinja vrsta onih divnih statuet, pol naznačenih, pol dovršenih, ki pomenjajo vrhunec Trubeckega umetništva.

Idimo dalje! Na levi v dolgi vrsti, kakor da defilujejo pred Trubeckega skulpturami, Bernstammovi — portreti! Bernstamm je pravcati specialist v portretu in se sploh ne bavi kakor s tem genrom. Kakor odličen, tako je tudi srečen; pomislite le, mož se nima pritožiti, da bi mu bili sedeli kdaj modeli, ki ne bi bili prinesli s sabo že na nosu zapisane slave in — duhovitih obrazov. Z Lenbachom, Boldinijem in Constantom deli Bernstamm benefico, da ni portretoval doslej in menda tudi ne bo portretoval poslej kakor — korifej.

Rubinstein in Thomas, Gérôme, Rodin, Julij Chéret, Grévin, Flaubert, Edmond Rostand kar v dveh izdajah, Julij Simon, oba Coquelina, starejši tudi v dveh eksemplarjih, knez Bariatinsky, Paul Deschanel, Waldeck-Rousseau in slednjič celo — Li-Hung-Čang!

Ali jih je, kaj! Toda v tako visoki družbi se počuti človek kmalu nervoznega in gleda, kako bi se izmuznil. Lep poklon tedaj — in poslovimo se!

Evo, tu-le Ginzburg — in glejte jih njegove poredne pobalčinčke! Ah, ta sveži, ščegetajoči humor, ki veje tako prijetno iz teh otroških skupin; vse se smeje, in če gre na jok, pa se skriva za solzicami glasni smeh paglavčkov! In zdi se mi, da je Ginzburg kar zaljubljen v to deco in da se ne počuti nikjer srečnejšega pa tudi večjega umetnika, nego igrajoč se s temi deteti »škarjice« in »ringa-rajo«, pa podeč se s temi dečki po prašnih cestah in zelenih livadah.

Kjer pa se ne počuti umetnik domačega, tam se je zaman ubijal z umotvori, in zategadelj mi Ginzburgova Tolsta in statueta, predstavljajoča Vereščagina pri delu — ne ugajajo; a nedosežen pa je Ginzburg, kakor že povedano, v otroškem genru.

Bernstein-Sinajev je istotako odličen umetnik, ki ga ne smemo prezreti.

Borisa Edouardsa »Ustavite se«! pa naravnost očara. Kristus, prekrasen Kristus — »ne oni temni po cerkvah« — je razpel pokroviteljsko maziljene svoje roke nad prešestnico, ki se je zatekla v njegovo varstvo pred kameni, pred ubijalci-farizeji; in vsem jim veli sin človeški: stojte, obrekovalci, stojte, hudobni jeziki — »ustavite se«! In, Oton, spomnil sem se bil tvojih verzov:

»da to je ona — strta vsa, pobita,
povešen pogled, od sramu plašan,
a to njegov obra:, krotak, miran,
in milost sama črezenj je razlita.« —

Turgenjev je izboren predstavitelj konj — saj je tudi učenec Frémietov.

Interesanten umetnik je medajler in gravér Vill Vallgren, Finlančan po rodu; Vikstroem, istotako Finlančan, pa se mi je s svojim otrokom, svojo »invokacijo« in svojim »odreši nas hudega« zelo, zelo prikupil. Njegov fronton zbornice v Helsingforsu — haut-relief — pa je umotvor, ki seza že do monumentalnosti.

Sedaj pa vas slednjič le povedem tudi k Antokolskemu!

Ah!! Gospod urednik, zakaj niste danes tu-le z mano?! — Okroginokrog težke, sinjezelene baržunaste preproge, tožne, mračne — ob plafondu široka bordura — motiv: ruski orel na belem fondu

skozi plafond pa lije srebrobela luč v nevidnih valovih v to mračno, a veličastno svetišče. Kako se blešče vsi ti snežni mramorji, vrsteči se v prostranem kareju ob svečanih teh preprogah. Tuintam nekaj staroruskih stolov, bojarskih klopi, bizantinskih škrinjic, premeščenih sem iz kraljevega ateljeja umetnikovega — nekaj malo zlata, inkrustovanega s temno ebenovino, — in predstavil sem vam Antokolskega dvorano. — Govoriti vam pa danes o višini in o pomenu Antokolskega umetnosti, pa bi bilo isto kakor — kako že pravijo? — nositi sove v Atene!

Pričeti hočem s pomnikom, s prekrasnim, slovesnim kipom Aleksandra III., ki v vsem ornatu dominuje s carskega prestola. Monumentalni vtisk tega umotvora na vsakega gledalca, zlasti pa še na Francoze in nas druge Slovane je neizbrisljiv!

Nedosežen je umetnik v historičnem portretu! Na desni od vhoda stari Nestor za starim pultom, pišoč našo prazgodovino. Ta Nestor je morda najslabši iz četvorice kolosalnih zgodovinskih portretov, ki jih je umetnik tu razstavil — in zdi se mi, kakor da Antokolskij to pot ni bil stvarjal prav iz dna svojega srca!

Kako vse drugačen je na levi »Spinoza«! Ni to samo največji umotvor velikega Rusa, marveč prvi takoj za Fadruiszovim »Korvinom«.

Spinoza, vedno te vidim pred sabo, vedno te vidim tako plemenitega, tako vznesenega, kakor da si nadzemesko bitje, vedno ga gledam, boleštni tvoj izraz, ki trpi in molči, tvoje oko, iz katerega govoriš ves, tvoj pogled, ki zre v bodočnost, v neskončnost! Antokolskij je prekosil samega sebe! Temu umotvoru je posvetil vse svoje sile, vse svoje srce, vse svoje velike zmožnosti, v ta umotvor je razlil ves svoj duh, in ne ustrašite se, vsega svojega — židovstva! — In žid Antokolskij je ustvaril umotvor, ki naj še poznim rodovom oznanja slavo zaničevanega rodu — slavo nesmrtnega Spinoze.

Naj kolidujejo moji nazori z vašimi ali ne, pritrдите pa mi gotovo, da ni samo ginljiva, marveč vzorna ta slovesna vdanostna izjava velikega umetnika svojemu narodu, in najsi imenujete žida — tega umetnika in židovski — njegov narod.

Ta Spinoza je — kako se naj izrazim — sinteza in apoteoza Antokolskega umetnosti!

»Peter Veliki« v nasprotnem oglu je vprav klasičen kip, ki je poleg »Spinoze« brez dvoma drugo najboljšo delo slavnega kiparja.

Zadnji iz te četvorice »Jermak« mi ne imponuje tolikanj kakor sosed njegov, »Peter Veliki«, kar mi pa ne brani izjavljati tega »Jermaka« v staroruskem oklepu — v desnici strašno sekiro-dvobrušenko — za grandiozno in odlično skulpturo.

Pravi biser je tudi haut-relief, predstavljajoč Jaroslava Modrega, ki zaključuje mojstrsko to serijo.

Sedaj pa sodobniki! Prekrasnega »Aleksandra III.« sem bil že omenil; ruski dvor je zastopan sijajno še nadalje po portretih carja Aleksandra II., sedanjega vladarja Nikolaja II., carinje Aleksandre Feodorovne in velikega vojvode Nikolaja Nikolajeviča.

K carjevim, Tolstega in Vereščaginovim mirovnim manifestom se je pridružil tudi Antokolskij s soščo, predstavljajočo svetovni mir. Človekoljubne ideje so rodile tudi »usmiljeno sestro«, »Večni žid«, »v ječi«, »krščanska mučenica« — oslepljena deklica v spremstvu golobov — so statuete, katerih globokemu vtisku se ne izogne nihče!

Skoro doživotni kip sedečega satana pa mi noče tolikanj ugajati; ta Mefisto je pač nekoliko prenavaden!

Glava svetega Janeza Krstnika me spominja v svoji čistosti, svojem plemenito-bolestnem izrazu in svoji krasoti na Botticellijeve mladeniče. Še krasnejša in še vznesenejša je glava umirajočega Kristusa, umotvor, ki ga nazivlje umetnik »poslednji vzdih« . . .

Da pa se je Antokolskij poskusil s problemom absolutne lepote ženskega obličja in telesa, tega mu ne odpustim nikdar! Tu pa jo je bil umetnik prav pošteno zavozil -- in njegova »Ondina«, kuka-joča iz lotuza in bičevja, njegova nimfa, njegov sen in slednjič v svojem preobilnem nakitu in zlatu pač malo prebizantinski, celo arogantni sarkofag z angelom — so tako plitvi »umotvori«, da mi kar noče v glavo, da je Antokolskij njih oče in stvarnik!

Sedaj pa veste, zakaj sem bil odkazal Antokolskemu drugo mesto, na prvo mesto pa posadil Trubeckega!

Moja promenada je končana; jutri pa vas povedem pred slike!

Delavka.

Kaj ne, kako ti je prijalo to:
 gospod tvoj obenem tvoj ljubeč!
 Kaj bilo ti mar, kaj prašala si,
 če bode kdaj tudi tvoj snubec . . .

Pa saj te je snubil sleherni dan,
 vsak dan pač za urico kratko . . .
 Kako te pritiskal je vroče na se
 in božal ti ličece gladko! . .

Kako pač si čakala vedno težko,
 da dela bi bilo že konec!
 Kako vztrepetalo ti vselej srce,
 ko dal je znamenje zvonec! . .

Saj takrat se praznik tvoj je pričel —
 brez sape si k njemu hitela —
 kako počivala pri njem si sladko,
 kako mu na prsih drhtela! . .

Poprej te obdajal je tvornice smrad —
 dišave so tu te obvele,
 in sanje prijetne, opojne sedaj
 so dušo ljubó ti objele . . .

Hvaležno obračala vanj si oči,
 saj plačal, ko drugim, ti delo,
 ah poleg tega pa tvoje srce
 še zanj plameneti je smelo . . .

Kako je bil dober, kako plemenit,
 v smrt rada bi zanj bila tekla —
 a on je zahteval ljubezen samo,
 kako bi mu bila odrekla! . .

Oh, dala bi bila mu rada še več,
 ko bi ti le bilo mogoče!
 Kako si po tihem želela vsekdar,
 da bil bi kdo drugi tvoj oče! . .

Ko tvojo ljubezen užival je on,
 poljubljal na lice te rožno,
 za srečo njegovo molila si ti,
 molila iskreno, pobožno! . .

Kaj tvojih vrstnic bil mar ti posmeh —
 zavidna, hinavska dekleta! —
 kaj bila sta mar ti jeza in srd,
 in kaj ti mar kletev očeta! . .

Storila si to, kar pač želel je on,
 kar htela njegova je sreča! . .
 Oh saj ne ugasne, ne mine nikdar
 njegova ljubezen goreča! . .

Gorje! Kako kratek bil lepi je sen!
 V zibeli otrok ti zdaj joče! . .
 Skesana pretakaš sama solze,
 a v kotu umira ti oče! . .

Kako je, kako je prišlo vse to?
 Zakaj te je sunil od sebe? . . .
 Odslovil potem še očeta ti je,
 v glad pahnil oba in v potrebe . . .

In ko je prijokal še otrok na svet,
 i njega prepustil je bedi;
 ko milo pomoči prosila si ga,
 se rogal je tvoji besedi! . .

In zdaj ti vse to, vse to v glavo ne gre,
 da možna je taka krivica; —
 kje božja previdnost, kje božja modrost,
 kje božja, posvetna pravica? . .

Ej, abotnica, ni modro li to? . .
 Tam v kotu bo konec trpina —
 zato se porodil namestnik mu je,
 zato si dobila ti sina! . .

Dr. Fr. Zbašnik.

Med krajišniki.

Črtica iz moje vojaške službe. Spisal Rajko Perušek.

I.

Bil je krasen solnčen dan sredi meseca julija l. 1878., ko sem se iz istrskega Pazina pripeljal preko Divače, Sv. Petra in Reke v Senj. Namenjen sem bil v Otočac, da se tamkaj seznanim s skrivnostni vojaškega vežbenika in potem otidem v Bosno, katero je takrat Avstrija osvobojala. V Senju, nekdanji stolici Uskokov pod Nehajem, sem se pogodil z nekim graničarjem, ki je bil pripeljal prazne sodčke za pivo iz Otočca v Senj, da me vzame s seboj, kadar se vrne v Otočac. Zahteval je štiri goldinarje za ta pot, in krčmarica one gostilnice, v kateri sem našel tega kirijaša (voznika), in drugi gostje so z resnim obrazom potrdili, da graničarjeva zahteva ni pretirana. Končno sva se pogodila za tri goldinarje. Z nestrpljivostjo sem čakal šest ur, t. j. do štirih popoldne, dokler se je poljubilo odriniti vozniku, ki mi je obečal, da se vrne takoj po poldanskem kosilu domov. Vožnja na tem vozu ni bila baš ugodna, ker sem se moral sedeč na slami naslanjati na polne sodčke za pivo, katere je bil naložil. Pri neki krčmi na sredi pota med Senjem in vrhom Vratnika je prisedel k meni drug popotnik, urar, ki je bil namenjen v Otočac ter je nekaj pota peš napravil, ker mu je bilo nemilo čakati v mestu na odhod voznikov. Razkril mi je med potom, da se je za isto priliko pogodil za petdeset krajcarjev, in pristavil, da je ta vsota povsem primerna odškodnina za vožnjo na takem tovornem vozu. Razvidel sem, da je graničar moje neznanje prilik porabil, da mi izmami čim večjo vsoto denarja, in da so mu senjska krčmarica in njeni gostje pošteno pomagali opehariti stranega potnika. To plahtanje, vedno ustavljanje pri vsaki krčmi, kjer so s semnja vračajoči se seljaki popivali v umazanih beznicah, in petje pijanih graničarjev, v katerem igra posebno ulogo dolgozategnjeni ó-ó-ó, niso bila nikakor sposobna sredstva, da mi ukrešejo ljubezen do graničarjev, posebno ker tudi namen mojega potovanja ni bil tak, da bi bil provzročil veselo razpoloženje.

Hvala Bogu, moji doživljaji v dotiki z graničarji so skoro izbrisali neugodni vtisk, ki sem ga dobil prve dni svojega bivanja

na graničarskih tleh. Osvedočil sem se, da ima narod sicer mnoge napake, kakor jih imajo tudi drugi, da ga pa krasijo tudi mnoge vrline, katerih bi drugje zastoj iskal.

V Otočcu, tej dolgi ulici ob Gacki, ki se vleče od enega kraja do drugega kakor gladna zima, sem prebil po priliki dva meseca. Prve dni mobilizacije je v Otočcu vse mrgolelo belih hlačarjev kakor mravelj na mravljišču. Poklicani so bili dopustniki in pričuvniki vseh onih polkovnij graničarskih, iz katerih se je sestavila pri razvojačenju granice 79. polkovnija Jelačićeva. Bilo je moštva na pretek ne samo za pet bataljonov domačega polka, nego napravili so še šesti bataljon, eno štabno in pet nadomestnih kompanij, pa še pritekli na pomoč s petsto momki petrovaradinskemu in s tristo momki zagrebškemu polku. Ni torej čudo, da je zmanjkalo za toliko moštva stanovanj. V kasarnah, magazinah je bilo vse natlačeno polno; vrhutega pa so morali mnogi vojaki prenočevati na trdih tleh hodnikov. Ker so bili le-ti še vedno v svoji narodni obleki ter so si čas kratili s svojim, uglajenemu ušesu malo prijajočim petjem, jih je naš stotnik imenoval »oddelek Indijanov«. Ali kakšni so bili ti ljudje! Eden večji, eden lepši od drugega. Posebno mi je oko zapelo za enega, ki je bil pravi ideal lepega mladeniča. Vitek je bil kakor jelka, vsi udje krasno umerjeni, obraz tako svetle bele in rdeče polti, da ga ne bi bil nikakor smatral za seljaškega sinu, da ga nisem videl popreje v belih gačah in košulji s plavim telovnikom, prepasanega z usnjatim pasom, z opanki na nogah in ličansko crvenkapo na glavi. Obraz je bil fino profiliran, lasje svetle barve, tako da je bilo tudi tankih brčičev malo videti in da je imel pri krepkem stasu in polnih udih nekako dekliški obraz. Slučaj je nanesel, da je prišel potem, ko so ga odeli v vojaški »mundur«, v isto sobo, kjer sem bil nameščen jaz. Stanovali smo skupaj v mali sobici dva enoletna dobrovoljca, dva učitelja, en podčastnik in trije prostaki. Tu sem imel priliko spoznati se tudi z njegovimi duševnimi svojstvi, ki so ga delala enako prikupljivega, kakor je bila njegova vanjščina pomamna.

Dane Mandić je bil iz imovite zadružne hiše v bližini Bunića. Ker je zadruga potrebovala na svojih obširnih zemljiščih mnogo delavcev, zatorej dečka nihče ni silil v šolo, da bi se učil za popa ali za oficirja; ta dva stanova sta namreč tedaj absorbirala ves inteligentnejši naraščaj. Naš Dane je kot dečko pasel živino in se pri tem naučil svirati na diple, rezljati iz lesa različne stvari, ali ni se naučil ni pisati ni čitati. Ko sem to od njega čul, mi kar ni hotelo iti v glavo, da tako lep in darovit mladenič ni pismen. Ali tako je bilo.

Navzlic temu je pokazal ob vsaki priliki svoj bistri um; hitro je razumel vsak nauk ter si znal v vsakem položaju in vsaki nepriliki pomagati; poleg tega je bil poslušen, pazen in marljiv. Vedno je bil vesel in dobre volje ter ni imel z nikomer nikdar nobenega prepira. Videlo se je pa, da je jako občutljiv, kadar je šlo za obraz in poštenje. Nikdar ni trpel, da bi se kdo z njim šalil ter ga pred svedoki sramotil. To so vedeli njegovi drugovi, in ker je bil silno močan, se tudi nihče ni usodil dirati mu v obraz. In kako je bil postrežljiv! Smatral si je za čast, da je nam, pismenim ljudem, nosil kosilo iz kuhinje, snažil puške in, kadar je kdo poželel, prinesel iz vodnjaka, ki je bil na nekem vrtu v daljni soseščini, studene vode. Zato smo ga vsi radi imeli. Celo naš feljbara (narednik), ki je bil silno strog in natančen mož, ni imel nikdar prilike ga grajati.

Samo ena osoba je bila pri naši kompaniji, ki je imela vedno kaj obirati na njem. To je bil mladi poročnik Simo Radulović. Dobil je ravnokar lajčmanijo (čin poročnika) in je po pregovoru »dobro pometal, kakor nova metla«. Vsako zapoved in vsako prepoved, ki je prihajala z višjega mesta, je pretiraval. Ker so bili vojaki neke nedelje malo preglasni postali po krčmah, je podpolkovnik naredil, da se moštvo ne sme več makniti iz vojašnic, kadar ni v službi. Ker ni bilo v naši vojašnici kantine, in ker zaradi silne množine vojakov včasih nismo dobili profunta (komisa), si se moral postiti, tudi če bi imel kaj cvenka v žepu. Včasih se je kdo spustil v nevarnost ter tekkel po kruha ali tobaka; gorje, ako ga je poročnik Radulović zasačil. Kakor orel okoli svojega plena, tako je krožil on okoli vojašnice, da je vsakega prestopnika hitro zgrabil ter ga zasluženi ali nezasluženi kazni izročil. Seveda je bil zaradi tega v polkovnijskem ukazniku pohvaljen. Psoval je vojake na najostudnejši način, tako da se je človek zgražal, odkod častniku take psovke in surove rečenice. Posebno rad pa je ošteval Dano Mandića: včasih je našel kak prah na sivem plašču, včasih mu ni bil kak gumb zadosti čvrsto prišit ter ga je s pipcem odrezal; včasih je trdil, da je notranost puškine cevi rjava, čeprav se je svetila kakor zrcalo. Dane je molče prenašal vse psovke, čeprav je bilo jasno, da si je poročnik Radulović baš njega izbral, da si na njem ohlaja svojo jezo. Dasi pa Dane z nikomer ni o tem govoril, vendar se mu je poznalo, kako ga pečejo te grdneje, in kako v njem vre.

II.

Nekega dne je bila zopet vežba na prostorni muljavi, kamor smo zahajali navadno kakih pet kilometrov daleč na levi strani ceste, ki vodi iz Otočca v Lešče. Solnce je grozovito pripekalo skozi temne oblake, in bilo je pričakovati hude nevihte. Ob enajsti uri se je četa vračala domov. Pod pritiskom sparine in vojaške oprave so vojaki prelivali znoj v potokih. Pod koraki čete se je dvigala silna prašina ter padala po potnem obrazu, tako da se je delala kar nekaka skorja po njem. Naravno, da si je vsakdo večkrat obrisal znoj z obraza pa tudi večkrat snel kapo raz glavo, da si otere tudi mokre lase. O tej priliki si je Dane še izven Otočca pomaknil kapo tako na glavo, da je njena streha bila po strani glave, a ne iznad čela. Na to je pozabil ter tako prikorakal v Otočac na dvorišče vojašnice. Vodil je četo poročnik Radulović, ker je bil stotnik že preje z vežbališča odjahal. Ko pride četa na dvorišče, veli poročnik: »stoj« in »pozor«. Sedaj se seveda nihče ni smel makniti. Predno se je moštvo razšlo, je pregledal poročnik še enkrat vojake in prišel tudi mimo Mandića, ki je imel kapo po strani, kakor si jo je bil položil na glavo na potu. Ko ga častnik ugleda, se razkorači pred njim, in usuje mu se iz ust toča najsurevejših kletvic in priimkov. Končno zgrabi kapo in udari z njo Mandića po obrazu. Tedaj pa je siromaku zavrel mozeg, in vzdignil je puško, kakor da hoče z njo mahitati surovega častnika po glavi. Tedaj pa so bili že priskočili podčastniki in razorožili Dano ter ga potem odvedli takoj v zapor. Vse je pomilovalo ubogega Mandića, ker bi bili vsi privoščili Raduloviću, da bi mu bil kdo glavo razčesnil, česar pa se naravski nihče ni upal. Ko smo prišli potem v svoje sobe, je bil ta dogodek predmet splošnega razgovora.

Jure Stanišić, ki je bil drug in pobratim Dane Mandića od mladih nog ter je prišel tudi pri vojakih v isto kompanijo z njm, pa je dejal, namigajoč na postopanje Radulovićevo, ko smo stopili v vojašnico: »Tu se je zgodilo ono, kar je storil cigan v pravljici: Ko ga je zapalo carstvo, je dal najpreje obesiti svojega očeta.«

Ko smo posnažili sobe, obleko in puške ter odobedovali, smo legli na slamnjače, da se odpočijemo. Tedaj sem vprašal Juro, kaj je mislil z onim primerom o ciganskemu carju. Ta Jure je bil dober pevač, in mnogokrat, posebno zvečer, ko od dolgega časa nismo vedeli kaj početi, iz vojašnice pa nismo smeli, smo mu vrgli kak štirjak, da nam je recitiral kako junaško pesem, ki jih je znal pri-

ličen broj na pamet. Tudi on je bil nepismen, a znal je tako lepo pripovedovati, da ga je bilo slast poslušati. Dal sem mu viržinko, on pa je jel pripovedovati.

Sedanji poročnik Radulović, Dane Mandić in jaz smo vsi iz ene občine ter smo v svojih otročjih letih skupaj ob Lavdonovem gaju živino pasli ter se igrali. Radulović je iz siromašne hiše kakor jaz, in mnogokrat je nama delil Dane belega kruha in drugih poslastic, katerih mi v naših domovih nismo videvali. Vedno je vladala sloga med nami in prav radi smo se imeli. Nekega dne pa nama je naznanil Radulović, da odslej ne bode več živine pasel, nego da bode pohajal kompanijsko šolo v Buniću. Imel je tamkaj strica, bivšega narednika, tedaj pa občinskega beležnika. Ta ni imel svoje dece, pa je vzel netjaka k sebi in mu pridobil pristop v vojaško šolo. Posloveli smo se srčno ter si obečali večno prijateljstvo. Kadar sva prišla jaz in Dane ob nedeljah v Bunić k službi božji, sva iskala tudi Simo Radulovića, da bi z njim nekoliko časa v prijateljskem razgovoru prebila. S početka je naju radostno sprejemal ter ostajal v najini družbi. Ko pa je prešlo nekaj let, se je naše prijateljstvo ohladilo. Zdelo se nama je, da se Simo najini družbi odteguje, pa se mu zato tudi midva nisva hotela vsiljevati. Skoro potem je odšel v Karlovec v kadetsko šolo, in odslej ga nisva nekoliko let videla.

Neke nedelje je bil Dane v Buniću in naenkrat je zagledal od daleč Simo Radulovića v obleki oficirskega namestnika. Prišel je bil po dovršeni kadetski šoli za nekaj časa k svojemu stricu na počitnice. Pri njem je namreč bival in ne pri svojih roditeljih, češ, da nimajo pripravnega prostora zanj. Šetal se je po mestnem trgu ter dvoril krasoticam, ki so se prišle izprehajat, predno so šle k službi božji. Ko je zvonce zazvonilo in pozivalo na službo božjo, se je čedni mladič napotil z mestnimi lepoticami do cerkve in se je pred vrati od njih poslovil, potem pa, vrteč svoje brčiče in srečno se smehljajoč, ropotal s sabljo po tlaku. Tedaj ga je Dane zagledal in spoznal. Radostno je pristopil k njemu, ga prijazno pozdravil ter mu hotel seči v roko; a častniški namestnik se zaničljivo obrne od seljaškega mladeniča ter zamrmra nekaj po nemški, kar je razumel Dane, kakor da hoče reči: »kaj hočeš ti kmečki cepec od mene.« Bilo je očitno, da ga Simo Radulović noče poznati, ker se sramuje svojega nekdanjega prijatelja. Dano je to v srce zbolelo, a ni se hotel vsiljevati prevzetnemu častniškemu namestniku, nego se je takoj odstranil.

Ako pa je častniški namestnik preziral moške seljake, ni bil enako ohol proti seljaškim krasoticam. Kadar se ni bal, da ga vidi kdo od buniške gospode, se je znal kaj sladko dobrikati vaškim dekletom in vanja siliti. Nekega večera je pritekla Danilova sestrična Jelena, lepo in jedro dekle, vsa zbegana in zažarjena domov. Bila je odšla v Bunić, da pri trgovcu nakupi nekaj stvari. Ko se je v mraku vračala domov, je naenkrat stal Simo pred njo, kakor da bi bil iz tal vzrastel. Pridružil se ji je, sladkal in prilizoval in postajal vedno neslanjši. Jedva mu je uteklo dekle in prihitelo domov, kamor si ji ni upal slediti. Dekle je bilo sram, zato ni doma nič povedalo o tej dogodbi. Morebiti čez teden dni, ko je bila Jelena po istem poslu v Buniću ter se vračala zvečer domov, se je ponavljal isti prizor, in zopet se je dekle rešilo njegove družčine s tem, da je teklo proti domu, kar se je dalo. Ko je imela iti zopet proti večeru v Bunić, se je deklina branila, ker pa so domači ljudje hoteli zvedeti vzrok njenemu ustavljanju, je povedala, kaj se ji je dvakrat pripetilo. Tedaj pa so moški sklenili, da pokažejo ognjevitemu ljubovniku, da ne sme brez kazni dirati v dekliški stid. Iz Bunića je vodila pot do Mandičeve zadruge mimo gozdiča. V njem sta se poskrila dva brata Jelenina in njen bratranec Dane. Zopet je spremljal dekle nezvani ljubovnik. Jelena je bila danes mnogo manj osorna z njim in tudi ni izkušala z begom rešiti se njegovega spremstva. Ko sta prišla do gozdiča, je jela deklica nalašč počasneje stopati, in razburjeni Simo je jel upati, da doseže svoj namen; zgrabil je dekle okoli pasu, ga pritiskal k sebi, a v tem trenutku skočijo momki, med njimi Dane, iz zasede in namlatijo do zla boga nesrečnika, ki se ni mogel ubraniti premoči. Poln višnjevih marog in bul se je Sima s težavo privlekel v Bunić, kjer je svojim ljudem pravil, da se je v temi spotaknil, pal ter se pobil. Ostal je doma, dokler niso maroge in bule izginile, potem pa je skoro ostavil Bunić. Kje je bil pozneje, ne vem. Zagledal sem ga zopet v Otočcu, kamor je, kakor vi sami veste, pred kakim pol mesecem prišel k naši kompaniji za poročnika. Slučaj je nanesel, da smo se sestali bivši drugi otročjih let, on kot častnik, jaz in Dane kot prostaka. Ni dvojbe, da se sedaj nad Dano maščuje za batine, katere je dobil pri zalezovanju Danilove sestrične Jelene.

III.

Dana Mandića so milo sodili zaradi mnogih olajševalnih okolnosti. Dobil je samo en mesec zopora, potem pa se je vrnil k svojemu oddelku. Med tem časom je bil premeščen poročnik Simo

Radulović k četrtemu bataljonu, ki se je bojeval v Turški krajini. Skoro potem, ko se je bil povrnil Dane iz zapora, pa je prišel ukaz, da imajo odriniti nadomestne kompanije na bosensko mejo. V družbi z eno brigado hrvaških domobrancev smo čuvali severno-iztočno mejo bosensko. Odrinili smo iz Otočca preko Lešča, Bunića, Čanek, Ud-bine in Lapca na različna mesta. Po neki praski v Kestenovem koritu, kjer so se bili pokazali ustaši, in kjer smo nekoliko pušk sprožili, smo odšli na neko drugo brdo, kateremu se več ne spominjam imena, slednjič pa smo se namestili v raštelu Lisičjaku pri Boričevcu nasproti Kulen-Vakufu. Pridno smo patroljirali ob meji in odhajali tudi preko meje, a bilo je vse mirno.

Nekega dne zatrobi ob tretji uri po noči alarm. Vse skoči na noge, tare oči in se izkuša v temi obleči in oborožiti. Vmes pa smo ugibali, kaj neki pomenja ta nenavadni poziv. Ko smo prihiteli na mesto, kjer se je moštvo navadno zbiralo, smo čakali napeto, kaj se ima zgoditi. Narednik je začel čitati imena, in poveljnik je označil nekatere vojake, ki so stopili na stran. Tako je bilo odbranih od naše kompanije kakih petdeset mož, med njimi tudi Dane Mandić in Jure Stanišić. Razdelili so mednje kruh in meso ter riž, da si skuhajo na potu kosilo, in ob sedmi uri se je napravila mala četa z enim častnikom na pot. Ostali smo tekom dopoldneva izvedeli, da je avstrijska vojska v bojih, ki so se vršili v Turški krajini, izgubila mnogo moštva. Posebno mnogo mrtvih in ranjenih je imela rezervna polkovnija otoška. Da se nadomestijo vrzeli, je bil po noči dospel sel, da nadomestne kompanije pošljejo primerno število pred Bihač. To se je zgodilo. Nam pa, ki smo bili ostali v Lisičjaku, je enakomerno patroljiranje od ranega jutra do večera postalo že dolgočasno, ker smo hodili okoli Kulen-Vakufa kakor mačka okolo vrele kaše. Po dnevi smo čuli pokanje topov od Bihača, ponoči pa smo dobro razločevali klic straže, ki je hodila na zidovih Ostrovice, trdnjave, ki se dviga na levem bregu Une nad Kulen-Vakufom.

Nekega dne smo dobili ukaz, da se razpostavimo po gričih, ki obrobajo na levi in desni strani cesto, ki vodi iz Lisičjaka v Boričevac, proti severu in jugu pa mejo bosensko-hrvaško. Postavili smo se prav na redko in več vrst eno nad drugo, da bi nas bilo prav mnogo videti. Bobnarji in trobentači so morali sedaj tu, sedaj tam udarjati in trobiti, češ, da bi Turki mislili, Bog ve koliko nas je. Kar se prikaže izza drevja, ki pokriva ravnino pred Kulen-Vakufom, četa turških jezdecev z belo zastavo. Prišli so v raštel in tamkaj sebe in svoje mesto izročili cesarskim vojakom. Takoj drugi dan je

vse vojaštvo odrinilo proti Kulen-Vakufu, in ob enajsti uri je na Ostrovici zasadil avstrijsko zastavo častnik hrvaških domobrancev. Odslej smo prihajali često v Kulen-Vakuf, kjer smo pobrali skupljeno orožje.

Med tem časom je bila avstrijska vojska zavzela tudi Bihač. Nekega dne so zagledale naše straže z Ostrovice na levem bregu Une, kako se na desnem bregu v trdnjavi, ki leži na oni strani iznad Kulen-Vakufa ter se imenuje Avala, živahno gibljejo. Bili so avstrijski vojaki, ki so prišli od Bihača proti jugu, in sicer so bili to vojaki Jelačićeve rezervne polkovnije. Nekega dne se sestane slučajno v Kulen-Vakufu, kamor so zahajali vojaki iz našega tabora in iz Avale, z Jurjem Stanišićem. Po prijaznem pozdravu in odzdravu sem ga vprašal, kje je Dane Mandić? »Poginil je!« mi reče Jure, in solze stopijo vernemu prijatelju v oči. Mene je zanimalo zvedeti kaj natančnejšega o smrti mladeniča, ki mi je bil zbudil toliko simpatije, in zato sem pozval Jurja, da stopi z menoj v mehano in da mi pri čaši dalmatinskega vina izpriča usodo svojega pobratima. Začel je pripovedovati:

»Ko smo onega dne odšli iz Lisičjaka ter po deseturnem maršu prispeli v tabor naše polkovnije pred Bihačem, so nas skoro razdelili med one kompanije, ki so v prejšnjih bojih mnogo trpele in mnogo moštva izgubile. Zopet sva bila pridružena baš oni kompaniji, pri kateri je bil tudi poročnik Radulović. Ko je Nikola videl, da bode odslej služil zopet pod svojim smrtnim sovražnikom, se je naenkrat ves izpremenil. Postal je zamišljen, molčeč. Očividno je nekaj vrelo v njem, česar ni hotel izdati. A svoje duševne razburjenosti ni mogel prikrivati. Jaz sem mislil, da je ta razburjenost posledica vročnice, katero povzročuje bližnja bitka.

Nekaj dni potem, ko je naša vojska morala s krvavimi glavami se vrniti izpod zidu Bihača, se je ponovil naskok. Naša polkovnija se je pomikala na hribovitem zemljišču naprej. Naenkrat so začele žvižgati krogle nad našimi glavami. A krogle niso prihajale samo s prednje strani od turških braniteljev Bihača, nego jele so frčati tudi od zadaj. Nespretnost poveljnikova je namestila nekaj čet nekega ogrskega polka za našim hrbtom, in tako smo prišli med dva ognja. To smo kmalu čutili, a nismo si vedeli pomagati ne mi, ne naši častniki. Dane je bil nameščen v podporni vrsti kakih petdeset korakov za glavnim oddelkom kompanije. Ko so tako vršele krogle od spredaj in zadaj, je skočil poročnik Radulović na neko griču podobno gomilo, na kateri je bilo nekoliko dreves, da vidi, kaj se godi spredaj in zadaj. Takrat je šinila Danilu vražja misel v glavo. Ali je mislil, da

bode njegov čin v splošni zadregi, ko so krogle švigale z obeh strani, ostal neopažen, ali pa je hotel to priliko porabiti, da se osveti smrtnemu sovražniku brez ozira na okolnosti, ne vem. Čuli smo, da je v bližini počila puška, in v istem hipu se je zvrnil poročnik, zadet v hrbet. Bila je Danilova puška, ki je smrtno ranila častnika. Vodnik Danilovega roja je opazil ves dogodek. Priskočil je urno in zgrabil Danila, a v istem hipu je privršela turška krogla, ki je s toliko silo udarila v telo Danilovo, da je podčastnik od teže njegovega trupla in od groze izpustil svoj plen, ki se je zleknil po tleh. Tedaj pa se je začulo znamenje trobente, da se ima naskok ustaviti, ker je poveljništvo doznalo, kako avstrijske čete streljajo za hrbtom svojih drugov. Čete so se umaknile in vzele s seboj premnoge ranjenike, med njimi oba na smrt ranjena sovražnika. Prenesli so ju v bolnico v Zavalje. Poročnik Radulović je bil mrtev, še predno je bil dospel v bolnico. A tudi Dane ni prišel več k sebi, nego čez dva dni v deliriju izpustil dušo. Tako ga je sovražna krogla rešila sramotne smrti, ker ako bi bil ozdravel, bi ga bili obesili. Poročnika so seveda sijajno pokopali, Dano pa zagrebli brez počasti. Oba pa ležita na istem groblju v Zavalju.«

Globoko me je ginil nesrečni konec simpatičnega mladeniča, katerega je zavela prevelika občutljivost do grozne zločinske osvete, pri čemer se je ravnal po narodni poslovice: »Kdor se ne osveti, se ne posveti«.

Poslovil sem se od Jure. Teden pozneje so se vrnil nadomestne kompanije po istem potu nazaj v Otočac, od koder sem ne dolgo potem odšel v Gradec, da tamkaj doslužim svojo dobrovoljno leto. Slika lepega mladeniča mi je plavala dolgo časa vedno pred očmi, in še sedaj, ko je minilo že skoro četrto stoletje, se ga še čestokrat spominjam.

Tat.

»Pred vsem ti bodi za poštenje!
 Ne želi tujega blaga!« —
 Tako me mati je učila,
 ki jako skrbna je bila.

Izpolnjeval to jaz sem vedno;
 a zdaj pa, če me stane vrat,
 okradem ustne ti rdeče —
 za tvoj poljub postanem tat.

Laščan.

Henrik Sienkiewicz.

Literarna slika. Načrtal za »Ljubljanski Zvon« Ignacij Mieczyslaw Stein,
profesor v Wadowicach.

Pred nedavnim sta bila prošena dva slavna moža, naj se potegneta za Bure. Ko so se prosilci obrnili do Tolstega, je ta odgovoril, da najboljšo sredstvo bi bila samo grožnja, da nastane vojna, za katero pa se on noče poganjati. Sienkiewicz poziva ni podpisal, marveč je dal baronovki Suttnerjevi drug odgovor, ki so ga razni ljudje različno ocenjali. Ta odgovor je vzbudil v poljskem narodu še večje občutke simpatije in hvaležnosti do svojega pisatelja, kajti v njem je poleg vsestranske ljubezni do ljudi in studa do nasilja prevladal občutek bolesti, da med tem, ko se južnoafriških farmerjev spominja ves svet, noče on slišati ničesar o drugih, hudih krivicah, ki se gode narodu poljskemu. Bil je to sicer egoizem, toda plemenit egoizem, ki zasluži hvaležnost onih, na katere je hotel s tem Evropo opozoriti. Tudi kmalu pozneje, ko je Sienkiewicz obiskal Krakov in Levov, hoteč tu prečitati iz novega svojega dela z naslovom »Križarji« odlomek o bitki pod Grunwaldom, mu je občinstvo, zlasti še mladež, prirejalo prisrčen in sijajen sprejem, in njegovo potovanje po Galiciji je dokazovalo, da celo v najskrajnejšem zakotju že slovi njegovo ime. Ko je ob času sedanjega jubileja jagiellonskega vseučilišča sedel Sienkiewicz v krogu častnih doktorjev, so se oči vseh obračale nanj, in ploskanju ni hotelo biti konca in kraja, ko je v imenu bivših učencev in profesorjev »glavne šole« varšavske, izpremenjene sedaj v rusko vseučilišče, izročil rektorju pisano čestitko. Sienkiewicz je edini izmed poljskih pisateljev, čigar slava se je razširila tako široko, da sega celo na drugo poluoblo (Ameriko). Naši največji pesniki in novelisti se ne morejo pohvaliti s takšno popularnostjo, kakršno si je pridobil v svetu Sienkiewicz, zlasti s svojim poslednjim romanom »Quo vadis«.

* * *

Lahko je razumeti, zakaj mu je vprav ta roman pridobil takšno slavo. »Quo vadis« se dotiče snovi iz zgodovine, ki je postala temelj krščanskega sveta, katere vsebina se je globoko zarila v duh naslednjih pokolenj ter postala lastnina vseh civilizovanih narodov.

Vsled tega je roman primeren in razumljiv vsakemu človeku, vsaki narodnosti; vsebina njegova pa je v resnici preyzemajoča. Ob času Nerona, ko je paganstvo, izgubivši počutek smeri, začelo se izpregati ter iti slepo v verski kozmopolitizem ali popolni ateizem, je sredi stiskanega in upehanega človeštva zasvetila nova zvezda - voditeljica, zvezda betlehemska. Sienkiewicz je tu predstavil to borbo, kako se je nova ideja borila s starim redom ter ga zmagala s tem, česar ponosni, razbrzdani in krviželjni gospodarji sveta niso mogli razumeti. Tu imamo pred seboj najvažnejše ljudi iz te borbe, opisane v resnici mojstrsko. Rdečebradi Nero, brigajoč se bolj za svojo slavo kot pesnik, godec, pevec, aktor, plesalec in voznik nego za svojo državo, hraneč se neprestano z dimom paradoksalnega prilizovanja, se ravna po svoji trmi, po krvižejnih nagonih in nasvetih služabnikov, kakršen je bil na primer Tigellin. Njegova postava (oseba) je naslikana sijajno; opis pa se kaže še v lepši luči radi vsestranosti, ker obsega takšne črte, kakor: napuh, komediantstvo, strahopetnost, okrutnost in nestanovitnost. Ta svojstva so pri Neronu nenavadna; Nero se veseli zaradi sreče drugega. Težavnejši popravek je imel z apostoloma Petrom in Pavlom, pa tudi opis njihju oseb odgovarja domišljivosti, kakršno pušča za njima krščansko izročilo. Peter, sivi starček, navdušenega, prijaznega lica, noseč mir in ljubezen med prve vrste spoznavalcev, nas gane s svojo preprostostjo in prizanesljivostjo do tega, kar je človeško. Pavel, to vam je neutrujen delavec, koprneč samo po tem, da bi izvršil nalogo svojega življenja; toda poleg Petra se nahaja zmerom na drugem mestu. To so glavne osebe romana. Toda glavno dejanje romana se nikakor ne opira nanje. Tam je še mladi Marko Vinicij, junaški in lepi rimski patricij, ki v Plavciji hiši spozna kot jutrnica krasno Ligijo. Ta Ligija je zastavljena, iz plemena Ligijcev, nemara nekdanjih Slovanov, in pri njej je Urso, zvesti služabnik, velikanske moči. Vinicij se zaljubi v Ligijo na smrt in ona vanj, toda ponosni patricij ni mislil na zakon. Že jo je Nero na Petronijev nasvet ugrabil, da bi jo potem oddal Viniciju, že se je Vinicij veselil, da Ligija postane njegova ljubica, ko jo v odločilnem trenutku Urso izpuli iz rok njegovih sužnjev in odnese med kristjane, katerih vero je Ligija spoznala že v Plavciji hiši. Vinicij da odduška svoji jezi s tem, da vso noč pretepava sužnje ter začne s pomočjo Chilona Ligijo iskati, kar pa se konča s tem, da udarjen od Ursa, ko je bil že Ligijo ugrabil, spozna ob času svoje bolezn Kristusovo vero ter začuti do Ligije ljubezen, čisto in plemenito. Pod vplivom Petra apostola in Ligije

se poplemeniti divja njegova duša in polepša, na kar mu tudi Ligija podari svojo odkritosrčno in čisto ljubezen. Vinicij se zaroči z njo, hoteč jo vzeti za ženo. Nero zapali Rim, krivdo pa zvali na kristjane. Tudi Ligija pride v ječo. Nekatera krdela kristjanov uporabi Nero za strašne svečnike, druga pa še čakajo trenutka, ko se odpre novi amfiteater. K poslednjim pripada tudi Ligija. Zaman si prizadeva Vinicij, da bi Ligijo rešil. Ligija je odločena za Nerona najlepšo točko — cirkusovega programa. Na cirkusovo pozorišče pridrevi tur, in na njegovih rogeh je privezано nago belo telo mlade Ligije. Toda tu se zgodi čudo. Urso plane nad tura in, pograbilvi ga za roge, mu z nadčloveško močjo zavije vrat. Od veselja znoreli gledalci v amfiteatru darujejo življenje Ligiji, katera kmalu potem postane žena kristjana Vinicija. Kmalu je tudi prišel čas za apostola; umrl je mučeniške smrti Peter, a obenem tudi Pavel. Petronij, prišedši pri cesarju v nemilost, si odpre žile in z njim vred tudi njegova božanstvena Evnika.

Ko bi se vsa lepota imela omejiti na bajko, bi bila to samo mična ljubezenska dogodba, ki premaga vse ovire. Toda vsa ta lepota se opira ob tla, načrtana z veliko temeljitostjo in znanjem predmeta, na nežnem in plastičnem črtanju oseb in še na nežnejšem predstavljenju vsakovrstnih občutkov, od najbolj divjih do najganjlivejših in najotožnejših. Čitatelju nikdar ne izginejo iz spomina takšne slike, kakršno je potovanje Nerona v Ancij (Antium). Ta pohod se odlikuje z izobiljem lepotičja, konj in voz sredi solčnih žarkov, lesketajočih se dragotin in oblakov prahu . . . klici prostakov, zahtevajočih edino »panem et circenses« . . . orgija na ribnikih Agrippe, prirejena z razkošjem (potrato), kakršnega si je mogel privoščiti samo Tigellin, kopajoča se v povodnji luči, cvetja in vina, iz početka sijajna, potem pa znorela vsled smeha, petja in razbrzdanosti — pravcata rimska orgija. Krasen in strašen, dasiravno nekoliko zabaven, je požar Rima. Na eni strani stoji Nero, po komediantovsko opravljen, iščoč vtiskov za svojo klavernost, na drugi strani pa tuli besno ljudstvo, sluteč v Neronu požigalca. Nerona, obledelega vsled strahu, reši Petronij, obljubivši množici odprtje cesarjevih vrtov ter delitev kruha, olja in igre v cirkusu — panem et circenses. Tam je še dokaj drugih lepih prizorov, kakor smrt apostolov, druga orgija v palači cesarjevi pri blesku živih bakelj, gorečih kristjanov, ter nad vse druge nepozabni prizor v cirkusu, ko Urso premaga onega tura ter oprosti svojo ljubljeno kraljico. Kaj lepa je postava Vinicija, tega divjega, nasilnega patricija, kateri pa postane plemenit pod vplivom ljubezni in krščanske

vere; lepa je postava Ligije, te slovanske kraljice, prevzemajoče s svojo mičnostjo in čistostjo slično poljskim lilijam srce Vinicijevo in vseh čitateljev; zanimiva je oseba Chilona, filozofa-sofista ter izučena lopova, čigar vest vendar pri koncu ne more prenesti prevelike mere zločinstev, ali bolje, prevelike mere odpuščanja od strani kristjanov. Toda najlepša z umetniškega stališča in najbolj zanimiva ter najnežnejša je oseba Petronija, ki se more smatrati za cvet te umirajoče paganske omike. To je tip rimskega dekadenta, poveličujočega edino le lepoto in razkošje. To je edina naloga (dogma) njegovega življenja; on ne pozna razlike med čednostjo in grehom, ako se ta ne da zameniti z vzporedbo lepote in odurnosti. Kristusova vera mu ni ugajala; on je preziral tolpo, smrdečo po praženem bobu in znoju, in vonjava vijolic mu je bila zmerom prijetnejša nego vonjava umazanega »bližnjega« iz Subure. V njem niso toliko vzbujali gnusa poboji in lopovstva Nerona kakor njegovi slabi verzi in oponašanje igralcev in pevcev. Torej tudi, ko sta si on in njegova zlatolasa Evnika odprla žile na gostiji, so »gostje dobro razumeli, da ž njima gine to, kar je še edino od nju ostalo njihovemu svetu, to je njegova poezija in lepota.«

»A poleg starodavnih kapenskih vrat stoji danes mala kapelica že z nekoliko zamazanim napisom: »Quo vadis, Domine?«

Roman »Quo vadis« je izšel l. 1896. Smelo trdimo, da zavzema ta roman najvišje mesto med vsemi dosedanjimi Sienkiewiczevimi romani. V njem se nahaja vse, s čimer se ponaša Sienkiewiczev talent: neprimerljivi lesk dialoga, genialno vglobljenje v duh opisane dobe, živahnost pripovedovanja, družeca podrobnost in veljavo Tolstega z muzikalnostjo Gabrila d' Annunzija in bržkone zgolj Sienkiewiczeva umetnost, ki zna vzdržati čitatelja v neprestani radovednosti in plemenitem duševnem ognju. Poleg tega še lahki in rezki ter neprekosljivi humor in bistrumje, realizem v slikah in prizorih, ki ne prekorači nikdar meje neokusa in zlobnih nagonov. Nad vse drugo pa zna Sienkiewicz črtati občutke ganljive in čiste ter močne kakor smrt . . . V tem romanu pa je še neka črta, ki si je celo tu poiskala prostora, namreč ljubezen do svojega naroda, razodevajoča se v osebah Ligije in Ursa, v vsem njunem značaju, označujočem edino le pleme slovansko . . .

* * *

Sienkiewicz se ni kar iz početka povzpел tako visoko. Poprej so se pojavljale v časopisih novele, ki so kazale posamezne črte nje-

govega talenta. Čut za prirodo se je ojačil s potovanjem po krajih nekdanje Poljske ter zlasti s potovanjem po stepah in pustinjah severne Amerike. Po vrnitvi v domovino je začel še pozorneje opazovati življenje, potrebe in nezgode svojega naroda, in ta opazovanja so našla svoj izraz v novelah, katere je Sienkiewicz priobčil v »Gazety polskiej«, zlasti od l. 1876. Vsebina teh novelic je večinoma pesimistična. Ganljiva slika krivic, doprinesenih narodu poljskemu v Nemčiji, je pripovedka z naslovom: »Iz spomeniške knjige poznanijskega učitelja«, njih žrtva pa Mihec s ponosno in lepo dušo in slabotnim telesom, ki pada kakor pokošeno cvetje pod brutalnimi rokami pruskih pionirjev omike; potem »Bartek z magovalec«, ki ni mogel razumeti, kako se morejo Nemci znašati nad njegovim otrokom radi tega, da je on nekdanj pod Gravelotto za pruske koristi besno pobijal Francoze. Revščina in nezgoda poljskega naroda, izročenege v varstvo župana-pijanca ter pisarja-lopova, se nam predstavlja v »Obrazcih z ogljem«, kjer se Repina vda pisarju, hoteč s tem moža rešiti vojaščine. Obupni položaj kmetov izselnikov v Ameriki je našel svoj izraz v ganljivi, po svoji grozi in realizmu znameniti noveli »Za kruhom«. Ena iz najlepših novelic Sienkiewiczzevih »Čuvaj na svetilniku« nam slika lepo postavo vojaka izselnika, kateri, zatopljen v mične verze »Pana Tadeusza«, radi toge za domovino pozabi prižgati luč v svetilniku in, prišedši tako ob službo, se mora na stara leta klatiti po svetu. Mladostno ljubezen, ki muči ubogo srcece lepe Anice, nam slika ena izmed najprijetnejših novelic — »Hanija«. — »Stari sluga« je ostanek iz davnih poljskih časov, ko so bili služabniki dosmrtni prijatelji rodbine. Predmeta večne lepote se dotika pripovedka otožne, skoro obupne, toda mojstrsko opisane vsebine: »Et lux in tenebris lucet«. Mično legendo o stvarjenju ljubezni nam predstavlja »Legenda indijska«. Ako še dodamo k temu spise humoristične, kakor »Obsodba Zeusa« ter mične »Slike iz življenja in narave« (Szkice z życia i natury), »Pisma iz Amerike, Grške, Pariza« ter zanimive »Listy (pisma) z Afryki«, pa vidimo v teh spisih živi poetični čut do prirode in nenavadno mičnost v črtanju ljubezni, večkrat celo mistično ljubezen do domovine in njenih idealov. Vidimo realizem in veliko žalost radi nezgode, ki ga privaja v pesimizem, vendar ne v oni skrajni pesimizem, ki razkraja in spravlja človeka v nevoljo, marveč v oni, ki je sicer duhomoren, toda »in eius tenebris lux semper lucet.«

Toda te novelice niso glavni temelj velike popularnosti, kakršno si je pridobil Sienkiewicz sredi svojega naroda. Od starih do najmlajših ga poznajo vsi; med dijaki se nahaja mnogo takšnih, ki ne poznajo vseh njegovih novel, ki niso čitali njegovega romana »Bez dogmatu« ter »Rodzine Polanieckich«, toda redki so takšni, ki ne bi poznali njegove trilogije, katere prvi del »Z ognjem in mečem« je preveden tudi na jezik slovenski.¹⁾

Za nekako pripravo in poskušnjo moči za ta prvi zgodovinski roman, osnovan na veliko »skalo«, se more smatrati pripovedka z naslovom: »Newola tatarska, urywki z kroniki szlacheckiej Aleksiego Zdanoborskiego« (1880). V tem delu, katerega junak te spominja Calderonovega »Kneza nezlomnega« (Il principe constante), je opisana trda in ponosna plemiška duša, ne hoteča se niti sredi največjih muk odpovedati svoji veri. Arhaistični stil ter slikovitost pripovedovanja sta tu napovedali stvaritelja bodoče trilogije.

Pričela se je vestna študija jezika in dobe ter druge priprave, in l. 1884. so se pojavili štirje zvezki romana »Z ognjem in mečem«. To je slika krvavih vojen, kakršne je ljudovlada doživela po smrti Ladislava IV., ko je l. 1647. pričel vstajo Bogdan Hmelnicki na čelu ukrajinskih Kozakov in vseh stepnih hajdamakov. In divje tolpe so drevile nad nepripravljeno Poljsko, opustošujoč vse z ognjem in mečem v zarji krvavih požarov, pobojev in besnosti, kakršne bi se ne bil sramoval Atilla ali Batu-Kan. Sienkiewicz nam je v tem romanu predstavil zvesto sliko dobe oholosti plemstva ter pomikanja poljskih naselbin na vzhod, z vsemi pojmovi o odnošajih gospode do kmetov. Plemstvo ni hotelo priznavati svobode ukrajinskega naroda ter jo je zamenjavalo s poddanstvom, samo pa je podleglo čestokrat okrutni vladi deželnih oblastnikov, ki so z bičem in roganjem spravljali ta narod čimdalje bolj v obup ter govorili neolikanemu ljudstvu v obraz, da Poljaki temu svobodnemu prostaštvu ne morejo biti naklonjeni, ker ti divjaki, ti Sičevi Kozaki, sprovajajo neprestano na Poljsko napade Tatarjev in Turkov s svojimi pustolovnimi izleti na Črno morje in na Valahijo. Krivda ni bila samo na eni strani. Na tleh teh krvavih borb se odbijajo najpopularnejše poleg »Pana Tadeusza« osebe: Skretuskega, Bohuna, Jeremije Višnjevcekega, Volo-

¹⁾ Na naše narečje so prevedene še sledeče povesti Sienkiewiczzeve: »Pojdimo za Njim!« (Gabrščekova »Slovanska knjižnica«), »Hanija« (»Slovan« l. 1887.), »Angelj« (Gabrščekova »Slovanska knjižnica«). Romana: »Quo vadis« in pa »Potop« ima založnik Gabršček tudi že prevedena v rokopisu in ju izda v kratkem. Uredništvo.

dijevskega, Podbipete, neprekosljivega Zaglobe, Helene Kurčevičevne ter Anice Borzobogate. Helena, zaljubivši se v Skretuskega, ga ljubi kakor Ligija Vinicija, ima pa v sebi več viteške krvi nego Ligija. Skretuski je nemara preveč Katon, toda to je lepa postava viteza Poljaka, kateremu je prva skrb domovina in šele druga njegova osebna sreča, da mora s tem vsakemu ganiti srce. Njegov odhod iz obleganega Zbaraža obkrožuje to osebo z žarnim vencem. Bohun, tekmeč Skretuskega, kozaška duša, polna nekake neopisane poezije, prevevane s stepnimi vetrovi ter šelestom trsičja, zazibane z ritmom ukrajinskih dumk, si pridobi naše sočutje s svojo nesrečo, da je Poljka zavrgla njegovo ljubezen, pred vsem drugim pa s to viteško plemenitostjo, s kakršno se odlikuje poleg ugrabljene Helene. Zagloba, da tako povem, ta stari inventar vseh treh delov, celo do sive starosti, do pokopa Volodijevskega, spremlja vse junake, razveseljujoč njih mračne trenutke z rezkim, toda sijajnim humorjem ter z bistrimi dovtipi; on jih s svojo Ulisejevo zvijačnostjo reši iz marsikateri zapreke; on slučajni plašljivec, lažnivec, se zna v odločilnem trenutku junaško postaviti in žrtvovati za druge. Knez Jeremija je kulminacija zgodovinske strani; on je zgodovinski junak. Mogoče, da je v romanu nekoliko preveč idealiziran, da je ponosni ruski vojvoda prelevljen v rešitelja domovine, toda pozabiti se ne sme, da je vprav s takšnimi očmi zrla nanj sočasna poezija z očmi Kochowskega in Potockeega. Oblega Zbarazava končava muke naših junakov, od katerih premine Podbipeta, ta idealni krščanski vitez z orjaško roko pa z golobjim srcem. Njegova smrt je eden izmed najvzvišenejših in najotožnejših prizorov v tem romanu. Končno se Helena omoži s Skretuskim, kakor so si tega živo želele poljske gospe in gospodične; nesrečni junak Bohun pa odide po bitki pod Berestečkom s svojo bolečino v široko stepto.

Drugi del »Potop« je dokaj večji (obsega namreč šest zvezkov), toda navzlic temu ima v sebi takšno živahnost dejanja in pripovedovanja, da si želiš prečitati vse te zvezke skoro v eni sapi. Kakor potop so bili zagnili Švedi vso Poljsko. Po izdajstvu Opalinskega je prišla v njihove roke Velika Poljska, po izdajstvu Januša Radzivila, Litva, Krakov pa se je moral vdati Karlu Gustavu. Kralj poljski, Jan Kazimir, je zbežal v Šlezijo. Kakor Noetova barka je ostal še Čenstohov, ne mesto, marveč samostan na Jasni Gori s čudodelno sliko Matere božje. Radzivilu na strani je stal Kmitic, junak vsega tega romana. Opeharjen z vabljivimi besedami Radzivila, pokritimi s krinko skrbi za rešitev njegove domovine, je ostal pod njegovim

praporom ter se spustil v boj z branitelji domovine in s svojimi nekdanjimi prijatelji. Zato ga je zavrгла tudi njegova ljubljena in ljubeča Alenka, kar je bil zanj hud udarec. Revež zapeljan išče poti, dokler mu končno po neprevidnosti ne odpre oči Boguslav Radzivil. Kmitic razjarjen ga pograbi, toda ranjen od njega, odrine potem sam v Čenstohov; da tu umije svojo sramoto, doprinaša čudesa hrabrosti ter pospremi po ubranitvi Čenstohova kralja na Poljsko. Tu se udeleži vseh vojen ter naposled, opravičen v očeh Poljske in Alenke, doseže zaželjeno svojo srečo, Alenko. Koliko je tu dogodb, koliko bitk, koliko zmešnjav, toda vse to ne škoduje dejanju, marveč ga še oživlja ter mu navdihuje življenje tedanjih časov.

Tretji del »Gospod Volodijevski« je zgodovina daljših let tega malega viteza, kateri je nalik srednjevečnim vitezom moral zmerom vzdihati po nekaki gospe svojega srca ter se v njenem imenu boriti. Bil je to najboljši pretepač vse Poljske, ki pa ni iskal prepira. V njegovem malem telesu je tičalo veliko plemenitih občutkov, prijaznosti, žrtev in one ljubezni do domovine, s katero se odlikujejo vsi vrli ljudje teh treh romanov. Ko je po dolgem vzdihanju do raznih zvezd našla Volodijevskega ljubezen zavetje v srcu Anice Borzobogate, mu jo odvzame gospod Bog, in ko se potolažen od prijatelj zljubi v Kristino s črnimi obrvmi, mu odtegne njeno srce prijatelj Kettling. Že je nameraval zdirjati revež obupno v svet, kar mu stopi na pot lepi Kozaček v spodnjici ter mu tako otožno pove, da ga ljubi. In Volodijevski, kakor bi trenil, najde v sebi svoje nekdanje občutke do Barbike, in Barbika postane njegova ljubljena žena. Veselil se je z njo na meji domovine, stregel ji v bolezn, katero ji je nakopalo ugrabljenje od Arija Tuhajbejoviča, toda znovič se je moral posloviti od nje ta revni človek, ko je turška nevihta udarila na Kamenec, ko je domovina zahtevala življenje. Dal je življenje ter bil podsut z obzidjem v zrak spuščenega gradu, toda od svoje Barbike se je poslovil v prekrasni noči, govoreč ji samo »to ni nič«, »to ni nič«. Tako, za te ljudi ni bilo to nič, toda nahajajo se srca, ki to še sedaj razumejo. Tako je poginil Kameniški Hektor, za njegovo smrt pa se je maščeval »Lev Lech«, hetman Sobieski.

Mi Poljaki lahko razumemo, zakaj so ti romani postali danes narodno imetje, zakaj so toliko ugajali in kaj je v njih lepega. Iz oddelkov teh romanov veje velikanska ljubezen narodne preteklosti ter želja: pridobiti iz njih najlepše trenutke in osebe za duševno hrano potomcem »za okrepcanje src«, kakor pravi Sienkiewicz

sam na koncu trilogije. To je glavni vzrok, zakaj Sienkiewicza in njegovo trilogijo toliko ljubimo. Ako gre za slovstvene vrline, mu tudi teh ne odrekajo in razen drobnih pogreškov smatrajo trilogijo za najboljši poljski roman. Zgodovinska povest ni zgodovina; iz nje se ne učimo zgodovine; roman je umotvor, ki pa ima predstavljati življenje ter hraniti duh. V teh delih pa je tudi resnica in lepota.

* * *

Že mi primanjkuje prostora še za dva obširna sočasna romana, ki imata sicer v sebi vse Sienkiewiczzeve vrline, ki pa ne obsegata tako obširnega kroga ter društvenega življenja, omejujoča se na predočenje le nekaterih slojev človeštva in njih načina mišljenja, ki se je rodilo pod vplivom novodobnih prôdov. Roman »Brez dogme« (Bez dogmatu) nam predstavlja Ploševskega, človeka brez vsake osnove življenja, ukvarjajočega se z neprestanim analizovanjem svojih občutkov, a to radi tega, ker ga miče to analizovanje. Čud mu je sicer nežna, umetniška, duša lepa, toda omejena vsled pomanjkanja ideala in namena. Zaljubil se je v Angelico, idealno poljsko deklco, toda ne razodene ji svoje ljubezni, nego se zabava z analizovanjem svojih občutkov. Ponosna Angelica se omoži s Kranickim, novincem v časti. Strela udari v Ploševskega ter mu pojasni to, česar ni hotel videti. Brez Angelice mu je življenje neznosno. In prične se ona ganljiva tragedija, ena iz najtožnejših borb golobičje duše Angeličine s strastjo, kateri pa nikdar ne podleže. Naposled se jih usmili smrt ter pobere Angelico, Ploševski pa otide sam za njo. Brez pristrčnega ganotja in notranjega veselja radi Angeličine zmage ni moči čitati tega romana. »Rodbina Polaneckih« nam kaže sredi interesov in materializma življenja oporo za takšne duše, kakršna je duša Polaneckega. Rodbina in zemljišče mu dasta ono ravnotežje, ki ga doslej ni mogel najti. Marica Polaneška pripada med najlepše umetniške tvorbe Sienkiewiczzeve. Vrhutega je v obeh teh romanih vse polno karakterističnih črt sočasnih Poljakov in Poljk, mnogo globokih pogledov na sočasne naše društvene naloge, kar ta dva romana takisto večje z življenjem naroda.

* * *

To je kratka črta Sienkiewiczzevega delovanja. V sedanjem času naturalizma, simbolizma, nietscheanizma, ibsenizma i. t. d. se sveti njegova poezija v zdravem, nežnem in jasnem blesku. Ni sicer najti v njej absolutnega optimizma, ker krije v sebi precej grenkobe, žalosti

in bolečin, toda vse to preseva koprnenje po dosegi iz človeškega življenja takšnih idealnih črt, ki krepčajo dlan in duh.

Napake? Naj govore o njih oni, ki jih vidijo, jaz pa bom pisal o njih, ko bom že imel »v žilah žolč in črnilo«; toda dokler sem še mlad, se ne morem ustavljati tej dražesti, kakršno puhte od sebe v njegovih delih resnica, lepota in ideal življenja . . .

* * *

Henrik Sienkiewicz se je porodil na Podlesju v Volji Okrejski 1846. l. Šolal se je v Varšavi, kjer je pohajal tudi v nekdanjo »glavno šolo«, v oddelek filološko-zgodovinski. Že kot dijak je priobčeval svoje spise v časopisih ter polagoma dosegel svojo sedanjo slavo. Sedaj biva Sienkiewicz ali v Varšavi, ali pa v Zakopanem, kjer navadno prebije drugo polovico leta. Nekaj časa prebije tudi blizu Pariza v vili Saint Maur, ali na otoku Ploumanach ob Bretaniji pri svojem prijatelju Abakanowiczu. Večkrat zahaja tudi v Krakov, kjer njegov sin obiskuje gimnazijo sv. Ane. Sedaj praznuje Sienkiewicz jubilej svojega 25letnega književnega dela. Vseh njegovih spisov je že okoli 30 zvezkov, ne všteti v to še ne dokončanih »Križarjev«.

Narod poljski, poveljučujoč velikega pisatelja, goji v srcu nadejo, da se mu sedanja slava še pomnoži v dolgih in srečnih letih življenja.

(Iz poljskega rokopisa prevedel P. M.).

Želja.

Piščalko želim si, ki piskala bi —
in vsako mi željo spolnila . . .
Zapiskal bi svoji ljubici,
in ona bi me ljubila.

Zapiskal bi svoji mami —
denarca bi mi dala,
in ko bi bil žejen, zapiskal bi —
pred mano dva polna bokala.

A ko bi prišla bela smrt
in zame bi vprašala:
zapiskal bi, in bela smrt
od mene bi zbežala . . .

B. Baebler.

† Dr. Theodor Elze.

Očrtal A. A.

z Benetk nam je došla vest, da je umrl tam dne 27. junija sedeminsedemdesetletni evangelijski pastor v p. dr. Th. Elze.¹⁾

Elzejevo ime je zapisano v naši literarni in kulturni zgodovini z zlatimi črkami, zakaj on je bil tisti mož, ki nam je s svojimi neumornimi raziskavanji, temeljitimi študijami virov ter z nebrom krasnih knjig, brošur in člankov razsvetil za nas same temno, dasi neskončno zanimivo, važno in slavno dobo slovenske reformacije, ki nam je bila porodila naš književni jezik in ž njim vred našo narodno individualnost.

Šibka veja na košatem slovanskem drevesu smo mi Slovenci, in vendar naša zgodovina ni tako nezanimiva, kakor bi kdo mislil! Nad vse zanimivo pa je baš jutro našega narodnega preporoda v 16. veku, ki ga obseva zarja verske reformacije.

Duh človeški je zagonetno, čudovito bitje; on je večni revolucionar. Nikdar ni zadovoljen z obstoječimi razmerami, nego teži neprestano za daljšimi perspektivami, širjim obzorjem in za vedno večjo svobodo v gibanju. Pritiska, najsi prihaja odkoderkoli, ne prenaša dolgo, a »pritiskan jače, sve to više skače« . . .

In duh evropske inteligencije je bil začel gibati svoje mogočne ude, ki so mu bili že nekoliko »zadremali«. Ta revolucionar je vstal, si pomel oči in zaklical, da je odmevalo po vsej Evropi: »Svobode!«

Ta puntar! Kdo ga je naučil te čarobne besede? Kdo ga je izpodbodel? Morebiti starogrški, divni paganski klasiki, pesniki, zgodovinarji in filozofi, ki so jih bili prinesli begunci s seboj iz Carigrada?

In ta klic po svobodi je odmeval tudi po slovenski zemlji. Tudi slovenski duh se je začel dvigati in posnemati vse korake srednjeevropskega, zlasti nemškega duha. Bil je to čas, prepleten z versko romantiko in mističnim navdušenjem, prurušen s srditimi prepiri in tragičnimi sokobi.

Vse to gibanje je bilo tudi po Slovenskem versko in cerkveno-socialno. Najvišji smoter vseh teh verskih bojev pa je bila dosega večje duševne svobode, svobode prepričanja in vesti. Na narodnost

¹⁾ Theodor Ljudévit Elze se je bil porodil l. 1823. v Altenu pri Dessauu na Anhaltskem. Izobraževal se je na tübinski in berlinski univerzi. Od leta 1852.—1865. je bil prvi pastor v Ljubljani.

samo ali na preporec naše književnosti v prvi vrsti nobeden naših slavnih reformatorjev niti v sanjah ni nikdar mislil! In vendar je bilo vse reformacijsko gibanje, hočeš-nočeš, tudi narodno, ker se je za razširjanje svojih idej moralo posluževati narodnega jezika. Dočim je do 16. veka bila mrtva latinščina skoro edino občilo med razumništvom — ljudstvo itak ni znalo čitati —, zadobili so živi jeziki evropskih narodov na mah velikansko veljavo. Narodni jezik, poprej zanemarjan in preziran suženj, je postal sedaj črez noč gospod.

In ker so se tudi slovenski reformatorji posluževali slovenskega jezika, ker so začeli v tem jeziku prvokrat pisati in tiskati knjige, zato so oni obenem tudi naši narodni preporeditelji, naši prvi književniki! Uspeh naših reformatorjev je bil skoro popoln. Zakaj zgodovina uči, da so bili pridobili večino našega naroda za nove ideje.

Protireformacija pa je bila s kruto silo kmalu zatrla med Slovenci skoro ves trud cerkvenih reformatorjev.

In kaj nam je ostalo od Trubarjevega velikega dela? Tisto, na kar on v prvi vrsti nikdar ni mislil!

Preporod naše narodnosti na podlagi našega slovenskega narečja — to je veliko delo naših reformatorjev! In zato se nam vidi Primož Trubar še danes kakor velikan, ki mu stoje na strani njegovi vrstniki, sobojevniki in sotrudniki v kulturnem delu. In v naši beli Ljubljani bi se moral postaviti Trubarju čimprej mogoče velikanski spomenik, ki bi pričal domačinom in tujcem, kdo je stvarnik našega slovenskega življenja . . .

* * *

Vsa ta velika doba naše zgodovine nam stopa živa pred oči, ko se spominjamo smrti Elzejeve. Seveda pokojnega Elzeja v prvi vrsti pač ni zanimal ne naš jezik, ne naš narodni preporec; zgodovinar Elze je le preiskaval razširjanje protestantizma med Slovenci.

Ali zgodovina protestantizma na Slovenskem je obenem zgodovina našega narodnega in kulturno-književnega preporeca. Ti dve stvari sta nerazdružni. In zato so Elzejeve študije in knjige za nas neprecenljive vrednosti. Čeprav je bil Nemeč po rojstvu in po mišljenju in čeprav je pisal samo v svojem jeziku, vendar ga moramo prištevati med naše zgodovinarje. V nekem oziru je Elze naš največji kulturni in literarni zgodovinar. Njegovih publikacij, ki se pečajo s slovensko reformacijo, je takorekoč legijon.¹⁾ Najzadnje važno delo

¹⁾ Naj naštejemo tukaj najvažnejše njegove knjige in brošure, ki se pečajo s početki naše književnosti. Ti spisi bi bili:

njegovo pa je izdanje zbranih in urejenih »Pisem Trubarjevih«.

Ta prezanimiva in za našo kulturno zgodovino prevažna pisma niso napravila na Slovenskem nikakega vtiska, in živa duša se ni zmenila zanja! To je preznačilno za nas, kako malo nam je mar naše preteklosti. V dobi športa to tudi ni nič čudnega . . .

Naslovi knjigam, brošuram in razpravam, ki jih je Elze objavil o naših slovenskih reformatorjih, že kažejo, da vse to seveda še ni enotna, sistematična ali kaka pragmatična zgodovina naše reformacijske dobe.¹⁾ Elze je zbral le ogromno, dragoceno, znanstveno izbrano ter vestno pregledano gradivo za veliko stavbo — »zgodovino slovenske reformacije ali začetek slovenske književnosti.« Kdo nam zgradi to poslopje? Kdo nam spiše pravo, objektivno zgodovino slovenske reformacije? Skrajni čas

1. Primus Trubars Denkmal in Derendingen. (Mittheilg. des hist. Vereins für Krain 1861).
2. Die Anfänge der Buchdruckerei in Krain. (Ibidem).
3. Die evang. Kirchenräthe in Steiermark, Kärnten, Krain u. Görz während des 16. Jahrh. (Blätter für das evang. Oesterreich 1863).
4. Die Superintendenten der evang. Kirche in Krain während des 16. Jahrh. Wien. 1863. (60 strani).
5. Primus Trubar und die Reformation in Krain. (Herzogs Realencyklopädie. Band XXI. Gotha 1866).
6. Dve kratki biografiji Prim. Trubarja. 1875. (Ibidem).
7. Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain. Tübingen. 1877. (109 strani.)
8. Paul Wiener, Mitreformator in Krain. Wien und Leipzig 1882. (52 str.)
9. Die slovenischen protest. Gesangbücher des 16. Jahrh. Venedig. 1884. (39 strani.)
10. Die slovenischen protestantischen Katechismen des 16. Jahrh. — 1893.
11. Die slovenischen protest. Druckschriften des 16. Jahrh. Venedig. 1896. (120 strani.)
12. Primus Trubers Briefe. Mit den dazu gehörigen Schriftstücken gesammelt und erläutert von . . . (Bibliothek des litterar. Vereins in Stuttgart. 215. Publication. Tübingen 1897. H. Laupp. 574 str.)
13. Die Rectoren der krainischen Landschaftsschule in Laibach während des 16. Jahrh. (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterr. Wien. Manz. III. Heft 1899. (37 strani.)

¹⁾ Rajni Elze je pravil nekoč g. prof. Levcu, da je pač nameraval spisati takšno zgodovino, da pa' je to namero opustil, ker gá je bila prehitela starost in drugič, ker — kakor je Elze obžaloval — ni bil popolnoma več jugoslovanskih jezikov . . .

bi že bil, da se kak zgodovinar loti tega prepotrebnega dela. Ali bojimo se, da bomo morali še dolgo čakati take zgodovine.¹⁾

Književna zapuščina Elzejeva je gotovo zanimiva in bogata. Med tistimi njegovimi papirji utegne ležati še marsikak kos naše slovenske preteklosti. Gotovo poskrbe poklicani krogi, da pride vse to v prave roke in da se objavi, kar je ostalo morda še v rokopisih.

Ob gomili učenjaka Elzeja prešinja vsakega izobraženega Slovence čustvo hvaležnosti in spoštovanja. Čast Elzeju!

Misli o Kettejevih poezijah.

Spisal Oton Zupančič.

veliki noči je izšla knjiga,²⁾ katere smo pričakovali vsi poznavalci in ljubitelji Kettejeve muze z veliko nestrpnostjo.

Kette je eden glavnih reformatorjev naše lirike. Razširil je ozke meje, ki jih je postavil eterski Gregorčič naši poeziji. Le plaho, s prsti se je dotikala muza Gregorčičeva življenja; Gregorčič je idealist in eklektik do skrajnosti; njegov krasni pesniški jezik je skoro breztelesen; on rabi samo izbrane besede, vsak krepkejši izraz je tej mehki pesniški duši profan. In bati se je bilo, da naš pesniški jezik, rabljen od nespretnih epigonov, sčasoma popolnoma ne obledi in ne izgubi vse življenske sile. Tu je nastopil krepki Aškerc s svojim krepkim, svežim jezikom, jezikom realista, epika: ker podaje pesniku snov vse življenje, mora črpati tudi jezik svojo silo iz vsega obilnega besednega zaklada, ki si ga je ustvaril narod. Kar je storil Aškerc v epiki, to je storil Kette s »poezijami« v liriki.

Narava, velika narava z vso svojo mnogoličnostjo je dom Kettejeve poezije. Na str. 64. njegovih poezij stoji ta-le primera: »vitka kot v ogradi belouška«. To mesto se mi zdi za Kettejevo naziranje znamenito. Ali ni nam navadnim ljudem kača — tudi ne-

¹⁾ Tu bi moral priskočiti na pomoč kak velikodušen mecén, ki bi na svoje stroške izdal popolnoma objektivno spisano zgodovino. Takisto bi nam občno »zgodovino slovenskega naroda« moral spisati kak neodvisen pisatelj, in izdati bi jo moral pri vaten založnik.

²⁾ Dragotin Kette. Poezije. Založil L. Schwentner. V Ljubljani. Natisnila »Narodna tiskarna«. 1900.

strupena — nekaj gnusnega, ostudnega? Kakor bi se je držalo še vedno božje prokletstvo iz »paradiža«. A Kette gleda z naivnostjo umetnika. On se ne briga za strup, on vidi samo lepo, gibko linijo — in ta ga spominja vitkega stasa deklet. V naših pravljicah se otroci često igrajo z dobrimi hišnimi kačami. In naš pesnik je v opazovanju naiven otrok. Še dvakrat, trikrat se pojavi v njegovih pozijah kača kot nekaj ljubkega. Čitajoč taka mesta, občutiš šele živo resnico Aškerčevega reka: »Vse je čisto!« Da, vse je čisto, kar gledaš s preprostim, nesebičnim očesom. Egoizem se ne razteza samo na praktično stran življenja, ampak tudi v isti, če ne večji meri na idealno; egoist ne ustvari tudi v umetnosti nikdar ničesar res velikega. Tudi naravi se moraš približati brez samoljubja, ako hočeš, da ti odkrije vsa svoja tajna čuda. Tako je stopil pred njo Kette — čist in preprost — in ona mu je odgrnila svojo čisto nagoto. Odtod ta imenitna zveza pesnika s naravo. Njegove slike so res resnične in neprisiljene, nikoli stereotipne. Predobro pozna naravo, da bi se učil od drugih gledati. On opazuje sam, opazuje mnogo in bistro. Kako natanko ve n. pr., kam nabirajo metuljčki med! (str. 44.). To občevanje z naravo je vedno globlje, vedno intimnejše, in to mu je navdahnilo čudovito romanco »Skozi gozd je šel«, kateri ne najdete kmalu primere v literaturi. Najtesnejše združenje človeka z naravo je izraženo tu na tak fin, tajnosten način, da bi vsaka beseda in vsaka opazka razdrla čar, ki je razlit čez vse. To je treba samo čitati in čutiti, govoriti se o tem ne da. V sonetih se nam kaže Kette že odločnega panteista. Zasedil je tajne niti, ki vežejo vesoljstvo v enotnost in harmonijo. In čimbolj spoznava harmonijo v vnanjem svetu, tembolj hrepeni po skladaosti v svoji duši. Z razprtimi, hrepenečimi rokami gre proti resnici, proti luči — a tu —

»Jaz sem umrl. Oj dekle, pomisli,
 moje široko razprte oči
 videle niso nebeškega solnca,
 sladkih ni čulo uho melodij . . .«

Čutil je sam, da še ni videl pravega solnca, v njem je ostalo mnogo nerazjasnjene, mnogo nasprotij. Da ga ni pahnila nemila usoda v prerani grob, gotovo bi mu bilo življenje razpršilo mnogo meglá in posvetilo v marsikak temen kot; poznejše širše življenje bi mu bilo odprlo novih vidikov, mu pokazalo novih horizontov, poglobilo bi bilo njegovo filozofijo, utrdilo njegovo naziranje o svetu ter ga vsestransko popolnilo. Njegove ideje brez dvoma ne dosegaajo idej svetovnih pesnikov, a svoje življenje in svoje ideje nam je pred-

očil s čudovito plastičnostjo. A iskal je resnice z neumorno vnemo in strastjo. In v tem iskanju se je njegova energija — mogoče tudi ob čuvstvu bližajočega se konca — podvojila, in plod tega iskanja je cela vrsta krasnih sonetov, katere smemo brez pomisleka vzporejati s Prešernovimi. Vpliv lahne mistike Macterlinckove (*trésor des humbles*) se pozna v njih — samo da je prepojena skozinskoz s krepko moško energijo Kettejevo. Kakor mogočna reka so ti soneti, ki nosi s seboj vse, česar se je dotaknila v burnem teku — pesek in zlato. Vanje je vлил Kette vse, kar ga je težilo in tešilo. Ti soneti so živa slika pesnikove samovzgoje — ustvarjanje gre vzporedno z njegovim razvojem. Močno dušo vidimo, ki se ne da več slepo gnati od burje, ampak kroti razburkane valove. Čista ljubezen mu ni samo lep predmet poezije, ona je del njegovega življenja, ki ga etično dviga in plemeniti. Njegova ljubica mu je vtelesena krepost, »angelj čisti, njegov vodnik, sodnik najstrožji«. Skepsa njegova ga zapusti (tu naj omenimo, da bi morala stati cikla »Črne noči« in »Tihe noči« pred ciklom »Adrija«).

»Da! Ljubi, duša, in v krepost verjami
in z dvomi se nikar nikdar ne muči!«

Tako dušna in nesebična je njegova ljubezen, da se poslavlja od ljubice z željo:

»O, da bi pravega med sateliti
izbrala si kedaj za moža ti!«

Vendar je v Ketteju vse premalo asketa, da bi prenašal s stoičnim mirom to ločitev. Z lahno hrepenečim akordom se začenjajo »Spomini«. Po sveži pomladni sliki preide pesnik zopet k ljubezni, a tako je kratek in malobeseden, kakor bi se bal teh strun. In res, v drugem sonetu in dalje — namesto bolesti ironija. To je moška, to je Kettejeva resignacija. V zadnjem, veličastnem ciklu »Moj Bog« se bavi že samo z velikimi življenskimi vprašanji — »odkod, čemu?« Naj jih je rešil teoretično kakorkoliže, praktično je prišel gotovo do pravega sklepa:

»Prej bil podoben barki sem potrti,
a zdaj le jadra, barka, mi razvij!
Ne boj se mi viharjev in peči! . . .«

Od starih klasičnih mojstrov se je Kette mnogo učil. Od njih se je navzel one jasne plastike, ki te ne sili šele ugibati, kaj je pesnik pravzaprav hotel. Zagrnenega in tajinstvenega je v njegovih pozijah toliko, kolikor je baš skrivnostnega v življenju samem. Od njih se

je navzel onega takozvanega klasičnega miru — ne miru čuvstva, ampak miru ustvarjanja. Čuvstvo globoko, vznemirjeno, a umetnik stoji nad njim, vlada ga in temperira, da ne izbruhne v nervoznih presledkih brez prave zveze na dan. A pod tem mirom na površju — koliko gibanja v globini! Kette noče delovati z blestečimi, praznimi efekti, dasi mu ne manjkajo barv; prečitaj samo oddelek »Na m o l u San Carlo«, da se uveriš, s kako živimi, razkošnimi bojami razpolaga njegov čopič, kadar ga sili k temu notranja potreba. A ideje ne žrtvuje nikdar formi; ideja (pesniška ideja seveda) mu je vedno glavna; kar pove, pove zato, ker mora to povedati, a ne, ker se morda lepo glasi. Zato je njegov ritem tako mnogovrsten in elastičen; ne odgovarja sicer vedno strogim pedantskim pravilom, a baš zato je poln žive, organske lepote. Kjer sili ideja prekrepeko in presamo-voljno na dan — tam se ne briga za formo.

Poleg starih mojstrov je študiral Kette marljivo in s pridom narodno pesništvo. Narodni duh, to je ona, rekel bi, širša individualnost, na podlagi katere se more šele razviti osebna individualnost krepko in svobodno. Osnovni ton mišljenja in čuvstvovanja vseh velikih umetnikov harmonuje z mišljenjem in čuvstvanjem ljudstva, iz katerega so izšli. In vse Kettejeve pozije preveva pristen narodni duh. Odtod ta lahkotna dikcija, odtod njegov čisto domači kolorit. Z veliko ljubeznijo se oklepa rodne zemlje in sesa iz nje moč kakor Antej. Dolenjsko stran je ovil s čarom svoje pozije. Par intenzivno karakterističnih črt — in pred nami stoji naša pokrajina, domača pokrajina (n. pr. »Jagnjed«). Tu čutiš duh naše zemlje, tu se dvigajo k nebu naše gorice, in naš zrak se razpenja nad vsem. Čitaj katerosibodi njegovo pesem, narodne strune zvene iz vsake; tu je posneta oblika, tam je čuvstvanje narodno, tam zopet kak lep motiv iz narodne pozije. Prepisati bi moral malone vse kazalo, ako bi hotel naštevati. Te pesmi so polne zdravega humorja in objestne šegavosti. In ta ton se razteza i čez gazele i čez sonete. Celó v teh tujih oblikah je obdeloval Kette narodne motive.

Nisem nameraval pisati kritike, hotel sem povedati samo nekatere misli, ki so se mi vrinile ob čitanju Kettejevih pozij. Komur se ljubi dlako cepiti in rešetati črke ter pretresati Kettejeve kaprice — široko mu polje! A Ketteju sodi častno mesto v vrsti naših prvih pesnikov in brez dvoma je največji naš lirik najnovejše dobe.

Dragotin Kette: Poezije.

Ocenil dr. Ivan Robida.

lično opremljeni knjigi, ki nam podaje pesniško ostalino lani umrlega Dragotina Ketteja, napisal je Aškerc kratek, a primerec uvod, z biografsko skico umrlega in s kratkim pregledom pesnikove lirike. Jasno je, da v življenju vprav gimnazijo dovršivšega človeka ni najti momentov, kateri bi bili toliko važni in zanimivi, da bi jih bilo vredno podati širšemu občinstvu; jasno je pa tudi, da lirika, povzeta iz duševnega življenja še tako nadarjenega moža, ne more imeti onega trdnega stala, kakršno daje izkušnje in doživljaji v svetu, razvoj osebnosti in nadaljnja izobrazba. Brez dvoma je bil Kette nadarjen, jako nadarjen poet — a nezavršen še in nerazvit po svojem mišljenju tako, kakor po svojih nazorih. To pa, da bi ga, kakor se je zgodilo to nedavno, vzporejali s svetovnim velikanom Goethejem ali Šekspirjem, je naravnost, da rabim najmilejši izraz — nerazsodno.

Iz večine Kettejevih pesmi veje priprosta, živahna, vesela lirika; v sonetih pa je ubral poet otožnejše strune, in če sodim prav, pisani so zadnji soneti, ko se je nagibal koncu dan. Naš pesnik ljubi naravo na moč, in kar je ustvaril slik tega žanra, so vseskozi izvrstne, pa naj nam riše večerni mrak ali prebujajoče se jutro. Slike in situacije v njegovih pesmih so jasne, brez nepotrebnih raztezanj, mnoge se odlikujejo po krepkih, značilnih orisih; brez tujem seveda ni (prim. str. 55.). V izobilju je erotiških pesmi; kakor sploh Kettejeva lirika, je tudi ljubezen njegovca: brez vsake sentimentalnosti, pretežke otožnosti ali breznadejstva. O kakem globočjem čutu pa bralca pač ne prepriča nikjer in ga menda tudi prepričati ne mara. Veseleča se in vriskajoča je ljubezenska pesem njegova kakor kmetskega fanta srce, ko se vrača pojoč in vriskajoč izpod okna svoje ljubice. Tako je tudi prepletena Kettejeva pesem vseskozi z narodnim duhom, in način tega pevanja se je pesniku izveščine posrečil. Na drugi strani pa se pozna nekaterim proizvodom njegovim pravi dijaški ton — Kneippenton —, katerega ne gušira vsakdo, najmanj pa ne ondi, kjer postaja trivialen v frazi in besedi (»gorkih mi povedala«, »obabiti se«, »naj le brado obriše«, »duša golobrada« itd.). Istotako se mi vidi neumestne konjunkcija v sonetu »Zastenj« med »pridigarjem« in »brki«. Brezdvomno ni pesem frivolna, a bralca dirne jako ne-

prijetno, vsaj ne šegavo, kakor si jo je mislil pesnik. Čudna je tudi primera: »resnica (devica) . . . vitka kot v ogradi belouška«. Brr! Seveda prva rima pove vzrok. Prisiljene ujeme je opaziti sicer tudi na par drugih mestih.

Najboljši del cele zbirke reprezentujejo »soneti«, če velja vse tako nazivati, kar je urednik naslovil tako.¹⁾ Sonet je stalna pesniška forma, katere ne velja izpreminjati; če se pa izpremeni, potem seveda ni več sonet. A to je malenkost! . . . Torej soneti! Zlasti skupine »Tihe noči«, »Črne noči« in »Moj Bog« so najboljše. Občudovati je na njih gladkost jezika, dovršenost oblike. O mislitelju-Ketteju pa ne bom govoril. Gotovo je pesnik, kakor pač to izvečine vsak človek v teh letih in odnošajih dela, mnogo razmišljal in razmotrival o »svetovnem vprašanju«. In dolge, mučne noči v bolezni njegovi, noči brez spanja in počitka so pripomogle po svoje k zapletanju in izločevanju, stvarjanju in uničevanju raznih misli. Do jasnosti v svojih idejah, do kaknega določenega svetovnega naziranja pa Kette ni došel. Tu se vidi Faustov vpliv, ondi nekaj drobtin s panteistične mize, tukaj zopet pozitivistično mišljenje in stremljenje. O zrelosti torej ni govora. Naj še omenim, da je sonet »Na očetovem grobu« izredno lep umotvor.

Najboljša Kettejeva pesem se mi vidi »Skozi gozd je šel«. Ako bi Kette ne napisal nobene vrste več od te balade, pokazal bi se z njo izvenrednega pesnika. Krepkost v orisbi, izvrstno fiksirana situacija, pesniško oživljena narava, in končno tako estetiško dovršeno izražena tragika — to ni, da bi se našlo vsak dan na cesti. Vredne posebne hvale so tudi: »Zapuščeni« (42), »Na poljani« (67), »Pesmica o pisarju« (21), »Romanca (23), »Pijanec« . . .

Ritem Kettejevih pesmi je vobče dobro pogojen; seveda Zupančiča v tem oziru pač ne dosega. Jezik je pesniku gladek, in oblike mu ne delajo izvečine nikjer preglavice, najmanj pa ne, kakor sem že omenil, v najtežji obliki, v sonetih.

Prezgodaj je padel v grob, škoda ga je bilo!

¹⁾ Moderni pesniki so izprevideli, da je tista stara, tradicionalna sonetna oblika s samimi jambi in samimi ženskimi rimami precej monotonska; zato pa se v modernih sonetih rabijo tudi troheji in gibčni daktili, z mehкими ženskimi rimami pa se vrsté tudi krepke moške rime. Vsa ta reformacija in renesansa je sonetu samo na korist, ker je postal vsled tega mnogoličnejši, živahnjejši, pestrejši in — svobodnejši. Če je tudi Kette pesnil v takih modernih sonetih, je po mojem mnenju samo pokazal, da je imel fin umetniški čut in prirojen okus . . .

Književne novosti.

Beneška Slovenija. Prirodnoznanjski in zgodovinski opis. Spisal S. Rutar, c. kr. gimnaz. profesor. Izdala »Slovenska Matica«. — »Slovenska zemlja«. I. del. Natisnila tiskarna Blasnikovih naslednikov v Ljubljani 1900.

Kar se tiče knjig, katere smo pred kratkim časom dobili od »Slovenske Maticе« za preteklo leto, je po mojih mislih ena izmed najvažnejših zgoraj imenovana z ozirom na to, ker nam opisuje napol pozabljene beneške Slovence in njih zemljo. Prav potrebno je, da se nekoliko bolj seznanimo s svojimi brati, ki stanujejo onostran črnorumenih mejnikov. Dobro bi pa tudi bilo, da bi se ta knjiga vsestransko razširila med beneškimi Slovenci ter jih vsaj nekoliko vzbujala k večji narodni zavednosti.

Knjiga je razdeljena na dva glavna dela (zemljepisni in zgodovinski), ta pa zopet na manjše odstavke.

Prirodnoznanjski opis (str. 3.—18.) nas seznanja z velikostjo površja zemlje beneških Slovencev, potem z odnotnim gorovjem, vodovjem, geološko sestavo, podnebjem in cestami. Vidi se, da se je pisatelj potrudil, da bi čitateljem dobro orisal tisti del slovenske zemlje, kateri jim je bil dosedaj primeroma le malo znan, ali pa nič. Tako delo ni lahko, če pomislimo, da je treba večinoma zajemati gradivo iz tujih knjig, v katerih so slovenska krajevna imena jako popačena. Pisatelj mi ne bo za zlo štel, ako mu tuintam česa ne pridim. Treba je pomisliti, da več oči več vidi.

Goro M. Peloso zovejo Pusti gozd. — Str. 8., v. 7. in 8.: Izmed izrazov Suovit, Suhovit in Sonovik je zadnji pravi. Namesto Nižica, Niški vrh in Nješnica naj stoji Nizka glava. — Str. 11, v. 33 in 34: Namesto Malin naj stoji Maličin potok. Kravji potok ne teče v Režijo, pač pa v Barman.

V krajepisnem odstavku (str. 18.—54.) nas pisatelj vodi po posameznih dolinah in gorskih planotah, da bi nas seznanil z bivališči beneških Slovencev. Najprej nas pelje od Ibane, ki je blizu goriškega Mirnika, ob mejni reki Idriji navzgor proti severovzhodu, potem iz Ibane v Čedad, nato iz tega mesta v Šentlenartsko, Sovodnjiško in Nadiško dolino. Odtod ga spremljamo po gorskih planotah in presekah proti zahodu do Gumina in Pušje vasi ob Tilmentu in nato proti severu v Režijansko dolino. Del tu omenjenega krajepisa je posnel po Trinkovem spisu, ki je bil leta 1898. natisnjen v »Dom in Svetu«. O tem se čitatelj lahko prepriča, ako primerja Rutarjev spis (= R.) in Trinkov sestavek v »Dom in Svetu« (= DS.), n. pr. R. str. 25 (DS. str. 50); R. 29 (DS. 312); R. 31 (DS. 51); R. 33 (DS. 33 in 83); R. 34 (DS. 83); R. 37 (DS. 185 in 37); R. 39 (DS. 198 in 86) i. t. d. — Rutar ima na str. 37, v. 20. letnico 1007, Trinko pa 1101 (str. 186.). — Rutar piše Arbeč (str. 15, v. 4) in tudi Rbeč (str. 97, v. 19), Trinko pa Erbeč (str. 50 in drugod). — Z ozirom na to, da prebivajo v Pušji vasi Lah, ne pa Slovenci, je pisatelj preobširno opisal ta kraj in odnotne mumije (str. 47—49). — Namesto Humin (str. 46 in drugod) naj bi pisali po mojih mislih v pisni slovenščini Gumina. (Primerjaj str. 83., v. 5). — Namesto Ožjak (str. 52., v. 7.) ima Baudouin (Славянскій Сборникъ, str. 238.) Osojane, prebivalci se zovejo po njem Osojani in pridevnik se

glasi osójski. — Namesto »v Kolišči« (str. 32., v. 13.) ima Baudouin (str. 239.) Kališče. (Primerjaj ime vasi Kališe v selški občini na Gorenjskem.)

V tretjem oddelku (str. 54.—81.) govori pisatelj o prebivalcih. Opisuje nam jezikovno mejo beneških Slovencev, potem politično razdelitev njih zemlje, nato ondodne solske in cerkvene razmere ter nazadnje dobre in slabe navade rečenih prebivalcev. Tudi v tem oddelku je nekaj vzetega iz Trinkovega spisa, n. pr. R. str. 68. (DS. str. 215.); R. 74 (DS. 216.). — Na tem kraju bi pisatelj lahko dostavil, da se je rezijansko narečje nekdanj gorivilo tudi po sosednji Rakolanski dolini, kar kažejo ondodna krajevna imena, kakor Tamaroz (rezijanska beseda tamar pomenja pastirsko selišče), vas Cregnedul (Krajni dol), Biela scala (Bela skala), vas Pian (Plan), potok in selo Patoch (Potok), soteska Corita (Korita) i. t. d. (Glej С. ДАИЯНСКІЙ СБОРНИКЪ, str. 227.).

V četrtem odstavku (str. 81.—95.) sta nekoliko opisana jezik in narodno blago beneških Slovencev. Mislim, da je Rutarju to poglavje prizadelo najmanj truda, ker porabiti mu je bilo treba to, kar so že drugi, n. pr. Baudouin, Klodič i. t. d., napisali pred njim. Posebno prvi si je pridobil s proučevanjem rezijanskega narečja in prebivalstva neprecenljivih zaslug. Njegov spis »Резия и Религия« v Slovanskem Sborniku obsega 148 strani ter je povsem izvirno delo, ne pa kaka kompilacija. Dobro bi bilo, ko bi kateri naših pisateljev vsaj glavne dele tega spisa prevedel iz ruščine na slovenščino. Ko bi Rezijani vedeli ceniti zasluge tega moža, kateri jih je seznanil z omikanim svetom, morali bi mu postaviti spomenik na najlepšem prostoru svoje domovine. Rutar piše (str. 93., v. 17.), da so se iz njega norčevali(!); s tem so si dali jako slabo izpričevalo. — Na str. 82., v. 8. naj namesto » stoji ђ.

Drugo polovico Rutarjeve knjige obsega zgodovinski del. Pisatelj govori najprej o prebivalcih Beneškega pred prihodom Slovencev, potem omenja razne zgodovinske dogodke po njih prihodu, nato prehaja k dobi, ko so oglejski patrijarhi imeli prvo besedo med beneškimi Slovenci. Za patrijarhi je prišla beneška vlada, nato avstrijska in na zadnje italijanska. Tudi k temu oddelku naj navedem nekoliko svojih opazk. Str. 98., v. 19. in str. 99., v. 28.: Ne zdi se mi opravičeno, da bi pisali Medveja namesto Medea. — Str. 99., v. 7.: Je li Julij Cezar utemeljil Forum Julii ali pa ne, ni znano. Str. 101., v. 11.: Paul. Diac. (De gest. Langob., II, 7) dovolj jasno trdi, ko navaja indikcijo, čas Velike noči in letnico, da so Langobardi leta 568. zapustili Panonijo in prišli v Italijo, ne pa leta 569. — Papež Gregor Veliki je dne 1. junija 595. leta v svojem pismu do cesarice Konstancije navedel naslednje besede: »Viginti autem iam et septem annos ducimus, quod in hac urbe (sc. Roma) inter Langobardorum gladios vivimus«. (Jaffé, Regg. ed. 1885, št. 1352.). Iz teh besed je tedaj tudi razvidno, da so Langobardi prišli v Italijo leta 568. Če gremo od 1. junija leta 595. za 27 let nazaj, imamo opraviti z letom 568. Obenem je treba pomisliti, da Langobardi niso začeli takoj Rima oblegati, ko so prišli v Italijo. — Origo gent. Langob. (Mg. SS. Langob.) trdi, da je Alboin meseca aprila o Veliki noči v prvi indikciji zapustil Panonijo, v drugi indikciji (568/569) je začel pustošiti po Italiji in v tretji indikciji (569/570) je bil že gospod Italije. — Str. 101., v. 13.—21.: Trditev, da so prišli Langobardi čez Predel, se ne da dokazati in se mi zdi jako neverjetna. Prav tako malo resnično je po mojem mnenju tudi to, da bi bil njih kralj Alboin šel na Matajur ali pa na kako drugo tako visoko goro, kakor to delajo hribolazci v sedanjem času. Vsaj je lahko pregledal velik del

Beočkoga, če je bil na kaki nižji gori. — Andraž iz Bergama je zajemal iz Paula Diacona. Prvi ima »per Foroiulanorum terminum«, drugi pa »Foro-Julian terminus.« — Str. 101., v. 21.: Besedica »koje nima v virih svoje zaslombe.« — Str. 102., v. 20.: Ne samo Obri in Slovani, temuč tudi Langobardi so takrat z združenimi močmi skupno napadli Istro. — Str. 102., v. 25, in str. 104., v. 1. in 9.: Letnica 610 ni popolnoma dokazana. Isto velja o letnici 668 (str. 104., v. 9.). — Str. 104., v. 5.—8.: Dotične vrstice so oprte na besede Paula Diacona (De gest. Langob. IV, c. 38), ki piše: »III (sc. Taso) et Cacco) suo tempore Schavorum regionem, que Zellia appellatur, usque ad locum qui Medaria dicitur, possederunt.« — Rutarju je znano, da nekateri pisatelji iščejo Zellia in Medaria tukaj, drugi tam. (Gl. Letopis Mat. Slov. za leto 1885., str. 318.). O vseh dotičnih hipotezah se lahko reče, da je samo ena prava ali pa nobena. In če ni nobena prava, treba je poiskati kake nove. Ena taka bi bila: Zellia ali Cagellia je morebiti Colles, Collia (sedanji Coglio) = goriška Brda, Medaria pa Medana v Brdih. Kdor pozna pisavo v srednjeveških virih, ta ve, da je med »i« in »r« kaj malo razlike in da je morebiti kak povečan prepisovalec nehote namesto Medana zapisal Medaria. Ake bi bila ta hipoteza prava, potem bi lahko trdili, da sta Taso in Kako vladala nad Slovenci po zahodnih goriških Brdih do Medane. — Str. 113., v. 12.—16.: Zgodovinski viri ne vedo nič o tem, da bi bil Pipin, sin Karla Velikega, leta 778. ali pa 788. na prošnjo oglejskega patrijarha podjarmil tudi primorske Slovence in Hrvate globoko tja dol v Liburnijo. — Ker je bil Pipin leta 810., ko je umrl, star šele 33 let, imel je leta 778. eno leto, 788. pa enajst. — Str. 114., v. 29.: Namesto »1. septembra« bi morale stati »pred 1. septembrom«. Od dotične listine se nam je ohranil samo ekstrakt z napačno letnico in pa »ind. VI«, katera je obsegala dobo od 1. sept. 887. pa do 1. sept. 888. — V listini oglejskega patrijarha Ivana iz leta 1015. ni nikjer omenjeno, da bi bil patrijarh daroval prošta sv. Štefana v Čedadu »cerkev na Stari gori s samostanom in hišami med ozidjem«, kakor trdi Rutar (str. 120., v. 23.).

Pri sestavljanju srednjevečne zgodovine naj bi se bil pisatelj nekoliko manj osiral na oglejske patrijarhe, koroške vojvode in nemške gradove po Furlanskem, pač pa bolj na beneške Slovence in njih kraje. Gradiva bi mu ne manjkalo. Jaz sem dobil samo v eni zbirki (Bianchi, Thesaurus eccl. April.) več notic, katere tu nekoliko okrajšane podajem čitateljem. Rutarju so bile, kakor se kaže, neznane.

Leta 1255. — Oglejski patrijarh Gregor je dal Jakobu, notarju v Čedadu, v fevd tri njive zemlje »in burgo S. Petri extra portam Civitatis.« (Bianchi, 199, št. 429.) — Leta 1256. — Isti patrijarh je dal Petru de Attens v fevd dohodke treh mark v Brda in v Teru (»in villa de Lusevola et de Pradellis«). (Bianchi, 179, št. 371.) — Leta 1276. — Gerardin iz Čedadu je imel takrat od oglejske cerkve med drugimi tudi te-le fevde: Dve kmetiji tik cerkve na Stari gori (»juxta ecclesiam S. Marie de Monte«) ter desetino v Gorjanih (»de Montenaricio . . . de glebe Artenses«). (Bianchi, 82, št. 131.) — Leta 1274. — Ivan Longus iz Čedadu je imel takrat od oglejske cerkve kot fevd tri kmetije v Selcih pod Dreško goro (»in villa Selza sub monte de Tronchas«) ter eno kmetijo v Mažerolah (»in villa de Masarbellis«). [Bianchi, 74, št. 113.] — Leta 1275. — Kenrik Birbis (Bebec?) iz Čedadu je imel takrat od oglejske cerkve nasledaje fevde: Osem kmetij v Topolevem (»in Toppolano«), eno v Ladrili

(»in Landroch«), eno v Ofijanu nad Landarjem (»in Pelgan supra Antrum«), štiri in pol kmetije z desetino v Kozici (»in Cusiza«), tri v Kravarju (»in Crovarno«), potem nekoliko zemlje v okolici slovenskega Št. Lenarta (in contrata S. Leonardi Sclavorum«) ter eno kmetijo v Srednjem (»in Strenga«). [Bianchi, 78, št. 122.] — Leta 1275. — Tomaž, sin rajnega Adalpreta de Cuchanea je imel od oglejske cerkve tudi en fevd v Roncu pod Matajurjem (»in Monte majori, in loco qui dicitur Rueda«). [Bianchi, 36, št. 37.] — Leta 1286. — Paesius, sin rajnega Galvana iz Čedadada, je dal patrijarhu Rajmundu nazaj fevd od desetih treh kmetij v Ažli (»in villa Algide«), katerega je potem patrijarh dal Ulriku, proštu cerkve sv. Petra v Karniji, in Galvanu, sinu rečenega Paesija. [Bianchi, 196, št. 418.] — Leta 1366., dne 25. julija. — Oglejski patrijarh Markvard je dobil eno kmetijo v Platiščih (»in villa Soplatischa«). [Bianchi, 369, št. 1280.] — Leta 1377, dne 1. junija. — Ivan, notar iz Čedadada, je dobil od oglejskega patrijarha Markvarda v fevd desetino na gori »Jonabride in Sclavonis«. [Bianchi, 383, št. 1329.] — Leta 1377, dne 22. septembra. — Askvin in Franc de Attems sta dobila od patrijarha Markvarda v fevd dve kmetiji v vasi Subit. [Bianchi, 390, št. 1355.] — Tudi se omenja »gastaldia Antri«, katera je patrijarhom donašala na leto okoli 1386. leta po dve marki penězov in še več. [Bianchi, 415.] — Mnogo zgodovinskih podatkov bi bil lahko pisatelj dobil še po nekaterih drugih knjigah.

Pisatelj nam je jako ustregel s krajevnim imenikom. V knjigi močno pogrešamo kakega zemljevida beneške zemlje. Hvaležni smo pisatelju, da nam je opisal domovino beneških Slovencev, ter želimo, da bi se kmalu kdo našel, ki bi nam na isti način orisal bivališča ogrskih Slovencev. *Dr. Fr. Kos.*

Dostavek uredništva. Pričujejočo kritiko je napisal učeni naš g. poročevalec seveda le bolj za učenjake. Tiste znanstvene subtilne pomanjkljivosti in hibe niso adresovane na širše čitajoče občinstvo, kateremu je namenjena »Beneška Slovenija«. Čitatelji bodo iskali in tudi najdejo v tej krasni knjigi Rutarjevi jasne slike o beneških Slovencih in o lepi zemlji njihovi, in glavna stvar je duh, v katerem je pisana »Beneška Slovenija«. Prof. Rutar ni suhoparen učenjak brez srca, ki bi mu bili beneški Slovenci samo abstrakten predmet izučevanja. Če čitaš Rutarjevo knjigo, čutiš, kako ljubi avtor to odsekano vejo slovenstva in kako mu je žal zanjo, ker vene in se suši pod vročimi žarki italijanskega solnca. Po krivdi svojih prednikov životarijo ločeni od svojih avstrijskih bratov — čeprav se nam samim ne godi baš sijajno. Vsaka stran »Beneške Slovenije« nam kliče: »Morituri vos salutant! ... Niti ljudskih šol nimajo slovenskih. Samo v cerkvi še slišijo svoj jezik — in kako dolgo še? Zadnji čas bi že bil, da bi mednarodni kongresi poskrbeli za ohranitev in obrambo narodnostnih manjšin in takih narodnostnih otokov, kakršni so baš naši beneški Slovenci. Ali novejši dogodki, ki se vrše v Avstriji in Ogrski, po Evropi in po ostalih delih sveta, niso taki, da bi mislečemu človeku vzbujali — optimistične sanje.

Končno naj se rahlo dotaknemo še oblike, v kateri izhaja »Slovenska zemlja«. Ta skromna oblika nam nikakor ne ugaja! Format je premajhen. Mi si mislimo za tako važno in monumentalno izdanje n. pr. vsaj »leksikonski format«, ali pa takšno obliko, v kakršni izhaja »Oesterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild« . . . V takem formatu bi bile tudi slike lahko večje in razločnejše. Tudi več ilustracij bi morale priti v knjigo! Vse, kar ima naša

domovina po Kranjskem, Primorskem, Štajerskem, Koroškem, po Benečiji in po ogrski Sloveniji prirodnih krasot ali znamenitih stavb, narodnih noš, bi moralo biti ilustrovano v »Slovenski zemlji«. — In seveda bi tudi papir moral biti solidnejši, močnejši in elegantnejši! Sploh bi morala vsa zunanja oprema biti moderna. Dandanes se zahteva v tem oziru že nekoliko več tudi pri nas, nego se je zahtevalo pred kakimi tridesetimi leti. »Slovenska zemlja« bi morala biti knjiga, ki bi že po svoji vnanjosti imponovala; morala bi biti knjiga za salon in za posebno diko vsaki knjižnici! Vse to bi seveda stalo nekoliko več denarja. No, naše ponižno mnenje je, da bi se za — »Slovensko zemljo« že smelo tudi nekaj žrtvovati, saj tako hitro se bržčas ne bo izdajalo spet enako delo. Poglejmo samo, v kakih elegantnih oblikah izdajajo svoje publikacije Čchi! Kako eleganten je n. pr. tudi najnovejši »Zemljopis Hrvatske«, ki ga izdajeta profesorja Hirc in Hranilović! Skrajni čas je, da se tudi v tem oziru mi Slovenci nekoliko — modernizujemo!

H kritikam moje »Beneške Slovenije«. Raznim gg. kritikom odgovarjam kratko samo to-le:

1.) Farnih arhivov na Furlanskem sploh ni (izvemši cerkvene matice). Tu pa tam imajo kako listino, in take zvesto čuvajo, ali vse to je že izcrpljeno in natisnjeno v zbornikih »Pagine friulane«, »Monografie friulane«, »Slavia italiana«, ki so prinesli listine doslovno prepisane. Tudi ono, kar je natisnjeno v priložnostnih publikacijah, n. pr. različne »Nozze« prinašajo ponatisnjene dokumente. Vse to torej niso nikakršne »kompilacije«, nego viri. Kaj se je zgodilo s šentpeterskim župnijskim arhivom, je povedano na strani 171.

2. Da je v Italiji občevanje med ljudstvom in duhovniki mnogo prirčnejše, bolj po domače, tega seveda naši duhovniki ne morejo razumeti; vse podatke, katere sem podal o tem občevanju, slišal sem iz ust goriških duhovnikov; (vsako nedostojnost sem seveda zamolčal).

3.) O »neprebavljenosti« bi ne mogel govoriti tisti, ki ve (kakor n. pr. g. Iv. Trinko), da sem se s tem predmetom pečal že petnajst let (torej več nego »nonum«) in porabil vse izšle spise.

4.) Preveč popravkov: Ali naj bi jih bil rajši izpustil, če n. pr. tiskar-niški korektor popravlja: Korna/ta mesto »Korna/ta« (primeri »Noth«) ali pa »Dolenja Otlica«, mesto Dol — Otlica.

5.) Zemljevid slovenskih zemelj izda »Matica«, kakor znano, v kratkem.

Podob obsega B. S. 15, ali dve sta tako mali, da zaležeta le za eno. Od teh je »Slov. Matica« tri nalašč naročila pri Angererju (in te so v knjigi tudi najlepše), štiri je dobila na posodo od tvrdke Šimaček v Pragi, a ostale je morala »Slov. Matica« (ne Rutar!) kanoniku dr. Lampetu drago plačati.

Pri onem, kar je iz »Dom in Sveta« prevzeto (seveda z izrecnim dovoljenjem pisateljevim), so koj v začetku navedene številke 2, 3, 6, 7 in 8, in te obsegajo gotovo več, nego je mogoče natisniti na strani 25.—41. Ben. Sl., in med tem besedilom je še pet podob pa več odstavkov, ki niso iz »Dom in Sveta«. Med navodili pa je natisnjeno tudi vse, kar je bilo iz raznih drugih slovenskih listov prevzeto in na dotičnih mestih navedeno, pa tudi še nekaj takega, kar dosedaj ni bilo nikjer natisnjeno. Tako naj n. pr. g. Koblar pove, kje je bil v »Dom in Svetu« (ali kje drugje) natisnjen odstavek na str. 58. »Ben. Slov.«: »Med prvimi vzroki i. t. d.« Trinkov popis je kritično porabljen

(izpuščeno je vse to, kar ne spada strogo k stvari), drugače razvrščen in po potrebi popolnjen (n. pr. glede Sv. Volbenka str. 29). In ali je ves »krajepis« iz »Dom in Sveta« prepisan?

Nekaj, kar je pa doslovno prepisano, je pa vendar pozabil g. K., in to so krajevna imena, ki so posneta po ital. spec. karti! In kaj šele površje »Ben. Slov.«, ki je čisto mehanično (brez peresa in svinčnika) izmerjeno s planimetrom po omenjeni karti?

S. Rutar.

Janka Kersnika zbrani spisi. Uredil Vl. Levce. Zvezek I. Sešitek I. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1900. Narodna tiskarna.

Mene se poloti vselej nekaj kakor domotožje po polpreteklih ljubih časih, kadar mi pride kak Kersnikov spis pred oči; zdi se mi, kakor bi se bil sešel po dolgem času spet z dragimi znanci, kadar čitam kaj njegovega. In mislim, da jih ni malo, ki se jim bo godilo isto tako kakor meni. Zato pa upam tudi, da se bodo Kersnikovi spisi razpečavali tako kakor dozdej le še malokaterega slovenskega pisatelja.

Veliko res ni to življenje, ki nam ga predočujejo Kersnikovi umotvori, a pristno je zato, in kakor bi bilo smešno, ako bi kdo trdil, da je tisti slikar večji umetnik, ki nam je naslikal cesarjevo podobo, nego n. pr. tisti, ki si je izbral za predmet kakega gosjega ali kravjega pastirja, tako bi bilo nespametno, če bi hotel očitati kdo Kersniku, da se ni nikdar prav dvignil nad kmečki ali malomestni miljé in da nam je slikal samo ljudi, kakršne srečavamo po vseh kotih. Kersnik je bil prepričan, da mora naša umetnost poganjati iz naših tal, iz naše domače zemlje, in zato se ni bavil s krogi, ki nimajo z našim narodom, z našo krvjo ničesar opraviti.

Pri Nemcih je zdaj takozvana »vaška povest« v najlepšem cvetu. Že dalje časa odmeva po njihovi literaturi klic, da razširjaj vsak domači umotvor v onj domače ruše! Saj res pulzira življenska moč najkrepkeje v tistih krogih, v katerih se je človek še najmanj oddalil od narave, in razni novelisti se niso sramovali, spustiti se z višave spet v nižavo . . .

Naj me ne ume nihče krivo! Gorenje besede skrivajo morda nekaj opomin na nekatere naše mlajše pisatelje, nikakor pa nimajo namena, komu kaj očitati! Jaz nikakor ne zahtevam, da naj nam opisujejo naši pisatelji samo kmečko ali malomestno življenje. Tisto življenje, ki ga kdo pozna, naj nam opisuje.

Ni je v naravi stvari, ki bi ne zaslužila biti predmet umotvoru bodisiže katerekoli vrste, da, jaz mislim celo, da so vse stvari v tem oziru istovredne! Baš radi tega pa bi jaz svaril spet pred ono enostranstvo, ki se tako rada pojavlja v slovstvu in pri drugih umetnostih tako pri nas, kakor pri drugih narodih. Kamor se zaleti človeštvo, tam obtiči, dokler ne pride kdo in ga z dvigačem ne vrže spet v drug ekstrem . . .

Umetnost mora imeti pred vsem prostosti, in umetnik mora delati z odprti mi očmi! Umetnik mora videti vse, a mi gledamo tako radi samo v eno stran! Kamor se nam pokaže s prstom, tja strmimo, umetnost pa trpi pod tem . . .

Zato pa jaz tudi nisem za to, da bi se slikali zgolj le navadni, vsakdanji ljudje! Zakaj, ko pa se dejstvo ne da utajiti, da producira človeštvo tudi nenavadne, velike značaje! Ko bi poskusil dandanes kak pisatelj opisovati nam heroizem, bi se mu morda naravnost posmehovali, in vendar — koliko heroizma je tudi dandanes na svetu! Zakaj bi torej ne obrnili naši umetniki včas spet tudi do takih ljudi svojih oči? . . .

Nahajajo se izjemoma tudi ljudje, ki se jim deloma prilega pridevek »nadčlovek« prav v Nietzschejevem zmislu, in tudi opiše se nam lahko tak človek; samo umetno naj se ne ustvarjajo taki ljudje! In še nekaj!

Umotvor ne sme biti nikdar gola fotografija! V vsakemu umotvoru se morajo čutiti utripi umetnikovega srca! . . . Vsak umotvor mora oživljati umetnikova gorka kri. Umetnikova oživljajoča moč je šele tisto, vsled česar postane njegov proizvod tudi res njegova umetniška last . . .

Kako se to poživiljanje vrši, je nemogoče povedati, a da se vrši, to čuti vsakdo. Ko bi nam bil Kersnikove povesti pravil kdo drug, bi napravile na nas gotovo ves drug vtisk, in imeli bi od njih gotovo tudi ves drug umetniški užitek, nego ga imamo zdaj. Kdor je poznal Kersnika osebno, ga mora imeti vedno in vedno pred očmi, kadar čita njegove stvari. Pri vsakem stavku se spomni njegove živalnosti, njegove gibčnosti, žarkega odseva njegovega lepega očesa . . .

V nobeni Kersnikovi povesti pa se morda ne razodeva njegov temperament, njegov humor, njegova duhovitost v tako obili meri, kakor v »Cyclamenu«.

Drugi njegovi romani so morda globočji, a tako ljubezniv, tako karakterističen za Kersnika ni noben, kakor »Cyclamen«.

Korček razširja nenavadno lep vonj, in neki nenavaden vonj je razlit po celam tem Kersnikovem romanu . . .

Kunjiga je opremljena z izbornim okusom . . .

Dr. Fr. Zbašnik.

Dr. Vatroslav Oblak. S podobo. Spisal dr. Matija Murko. (»Knezova knjižnica Slovenske Matice«. Uredil Fr. Levce. VI. zvezek. 1899. 142—313).

Tragična usoda je pobrala našemu narodu že mnogo delavnih mož, ko se je njih življenje komaj začelo razvijati, in tudi Oblak je umrl, ko mu je bilo šele 32 let. Prečitavši Murkov temeljiti spis, pravzaprav šele spoznamo, kako velika je bila ta izguba. V bolehnem Oblakovem telesu je živel velikanski duh, in njegovi spisi, katerih našteva dr. Murko 142, nam podajo le nekoliko pojma, kaj bi bila ta nenavadno delavna moč še ustvarila.

Biografiji se pozna, da jo je pisal mož, ki je bil ranjkemu ne samo dober znanec, temveč tudi zvest prijatelj. Iz živlega in formalno jako lepega spisa diha navdušenost, kakršne je zmožen samo več pisatelj, ki je v dnu svoje duše prepričan o velikem pomenu prezgodaj ugaslega talenta. Tej estetični vrednosti se pa pridružuje velika in meritorna veljava spisa. Oblakovo življenje in delovanje ni samo opisano; jako pazna analiza je ustvarila celotno sliko, ki deluje s svojo čisto harmonijo, kateri pa vendar ne manjka nobenega potrebnega detajla. Kako so se Oblakovi nazori izpreminjali, kako je v njegovi duši vstala ljubezen do znanosti, kako se je deček, ki ni poznal najprimitivnejših pravil svojega jezika, navdušil za njega spoznanje in potlej za vse, kar je s tem jezikom v zvezi, pa njega koprnenje in hotenje in trpljenje — vse postane čitatelju jasno, kakor da je spremljal učenjaka od njegovih otroških let po vseh križevih potih do prezgodnje smrti. Celo čisto znanstveni del obuja tudi v lajku nenavadno zanimanje in ga sili, da razmišlja o Oblakovih preiskovanjih, hipotezah in dokazih. Kako marljivo je Murko izdelal ta elaborat, pripovedujejo mnogi citati iz Oblakovih pism in neštnevilne beležke pod črto. O znanstveni vsebini spisa bodo sodili oni, ki so poklicani. Mi pa lahko pritrdimo dr. Fr. V.,

ki je na drugem mestu dejal, da je Murko s tem spisom dvignil Oblaku krasen spomenik. Upajmo, da se izvrši tudi želja dr. Murka, B. Ljapunova in J. Šišmanova, namreč da v kratkem izidejo Oblakova pisma. Tudi to mu bode spomenik. K.

Med revijami.

»Vienac«, ki izhaja že 32. leto v Zagrebu, je prevzela pred kratkim »Matica Hrvatska«, ureja pa ga sedaj vseučiliški profesor dr. Gjužo Arnold. Ta leposlovno-znanstveni tednik, čigar sodružniki so bili in so še najodličnejši pesniki in pisatelji hrvaški, je nakopičil v svojih letnikih celo knjižnico duševnega blaga. Nam Slovencem je bil »Vienac« od nekdanj simpatičen, ker se je redno oziral na vse pojave naše književnosti. Marsikatera študija o naši literaturi je izišla v »Vencu«. Danes ima seveda »Vienac« več tovarišev, dobrih in slabših, pa je čisto naravno, da je nastala tudi med hrvaškimi revijami konkurenca. Baš vsled te konkurence »Vienac« zadnje čase ni prinašal več ilustracij in odpadlo je bilo tudi nekaj naročnikov. Uredništvo je celo izjavilo, da gre za »biti ali ne biti«. No naposled se je »Vienac« rešil iz zagate, ker ga je, kakor smo povedali, prevzela v svojo last »Matica Hrvatska«. Ne usojamo se dajati lastnikom vrlega »Vienca« nikakega sveta, vendar mislimo, da bi utegnilo biti za list boljše, če bi izhajal samo vsakih 14 dni. Našemu tovarišu želimo iskreno mnogo sreče na prosih bratovske hrvaške književnosti.

Listek.

»Slovenska Matica« je imela koncem junija svoj običajni občni zbor. Občni zbori naše »Matice« ne vzbujajo dandanes več tistega vsestranskega zanimanja, kakor so ga vzbujali še pred kakimi 15 leti. To je pač posledek našega razvoja. Najboljše leposlovne knjige izhajajo z unaj »Matice«. Pomislimo samo, koliko pesniških zbornikov slovenskih je že izdala tvrdka Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani! V Gorici zalaga g. Gabršček s svojimi knjižnicami: »slovansko«, »salonsko« in »svetovno« naše čitatelje občinstvo z izbornim čtivom. V najnovejšem času pa izdaje tudi podjetna Schwentnerjeva narodna knjigarna v svoji založbi celo vrsto lepih slovenskih beletrističnih knjig. Pa tudi v Celju (pri Dr. Hribarju), v Trstu, v Mariboru pa drugod zagleda včasih beli dan po kaka književna novost. Delo književnega založništva in izdajanja se je porazsredotočilo, porazdelilo in porazvejilo. Vrhutega moramo vpoštevati pomnoženo število naših časnikov in beletristično-znanstvenih mesečnikov, ki prinašajo obilo in čimdalje več gradiva . . . Omenjamo pa občni zbor naše »Matice«, ker odkrito priznavamo, da ima »Matica« velikih zaslug za razvoj naše književnosti, zlasti znanstvene stroke. Marsikatero znanstveno delo bi pač ne bilo prišlo na svetlo, da ga ni vzela na svojo skrb »Matica«.

Velikih književnih in kulturnih zaslug naše »Matic« ne more tajiti nobeden pameten človek. Mi bi samo želeli, da bi »Matica« izdala v bodoče še več popularno-znanstvenih del, takih, ki se pečeajo z modernimi vprašanji. Za vzor bi naj bila na eni strani »Matica Hrvatska«, na drugi strani pa češki založnik Jan Laichter v Pragi (Vinohrady), ki izdaje knjižnico najboljših poučnih spisov in kateri so bili omenjeni v julijskem zvezku našega »Zvona« v »listku« (str. 456.). To so vam prekrasne knjige, ki obravnavajo v svobodnem zmislu na objektivni, znanstveni podlagi posvetno in kulturno zgodovino, sociologijo, filozofijo, politično znanost, narodno gospodarstvo, etnografijo i. t. d. . . .

Takih knjig treba tudi nam Slovencem kakor žejnemu človeku pijače!

Razumeje se pa samo ob sebi, da tudi leposlovja ne sme zanemarjati, če hoče, da ji ostanejo zvesti naročniki člani iz našega meščanstva . . . Ali ker vidimo, da ravno moderni slov. beletristi ne izhajajo v zalogi naše »Matic«, slutimo, da utegne ta moment morebiti še bolj pomikati »Matico« na — znanstveno polje. Kako se bodo stvari razvijale v bodoče, sedaj še ne moremo vedeti. Toliko je gotovo, da bi mi Slovenci sami sebi kopali grob, če bi zanemarjali znanosti. Kateri narod na svetu more izhajati brez znanosti? In koliko dela nas še čaka! Mi še sami sebe ne poznamo! Ne poznamo ne svoje preteklosti dovolj, ne svojega slovanskega bistva. Kako potrebne bi bile študije po naši folkloristiki? V novejšem času povprašujejo po takih študijah tudi ruski učenjaki. Iščejo in brskajo po ljubljanskib knjižnicah, in kar najdejo, je smešno malo! — Kako malo so preiskani in preštudirani dosedaj naši slovenski dialekti! Zlasti štajerski slovenski dialekti so našim filologom prava terra incognita! In vendar so ta narečja prezanimiva!

Prav nič torej ne bi škodilo, če se »Matica« polagoma prelevi v nekako akademijo. Za sedaj pa je za nekaj časa še gotovo najboljša tista srednja pot, po kateri hodi že nekaj let sem: pol znanosti, pol leposlovja . . .

*

Letošnjega občnega zbora pa napredni »Ljubljanski Zvon« tudi zato ne sme prezreti, ker je izid volitev pokazal in dokazal, da naša »Matica« silno simpatizuje z mahničizmom v naši književnosti! Kdo ne ve, kaj je mahničizem? Če bi uničili vse tiste leposlovne knjige in časopise, katerim so Mahnič in njegovi nasledniki okoli »Kat. Obzornika« napovedali križarsko vojsko, potem res ne vemo, kaj bi imela še sploh slovenskega čitati naša inteligencija. Filozofska in literarna načela »Kat. Obzornika« so najreakcionarnejša, ki si jih moremo misliti.

Nazadnjaške tendence so v naših dneh po Evropi sila moderne. Zakaj jih favorizujejo in podpirajo oblastniki, to vedo oni najbolje, pa tudi mi vemo to predobro! In reakcionarne tendence so tudi med Slovenci od nekdaj zelo priljubljene in čez mero popularne! Najradikalnejše znanstveno in filozofsko-sholastično glasilo slovenske reakcionarne stranke je bil svoje dni »Rimski Katolik«, sedaj pa je njegov naslednik že omenjeni »Katoliški Obzornik«. Morebiti je poslednji še radikalnejši in agresivnejši od prvega. Nekateri članki tega spoštovanega kvartalnika so pisani s takim blaznim fanatizmom, da bi se jih niti Torquemada ali Peter Arbuez ne sramovala. Morebiti bi kak rajni španski inkvizitor celo rekel, da so bili njegovi govori prava limonada ali otročja sirotka

v primeri s strastnimi in že patološko nadahnjnimi napadi v »Katoliškem Obzorniku« na svobodomiselnost slovensko književnost.

A na letošnjem občnem zboru »Slovenske Matice« je bil izvoljen v odbor urednik »Katol. Obzornika«! Bravo! Sto izvolitvijo je odbor naše »Matice«, ki je predlagal urednika »Katoliškega Obzornika«, javno odobril tendenco tega lista in stranke! Najlepše je to, da so »Obzornikovega« urednika volili tudi taki Matičarji, ki so drugače načelni nasprotniki vsake reakcije. Ali častiti Matičarji res niso mogli najti med slovenskimi naprednimi pisatelji posvetnega stanu moža, ki bi bil vreden, da sedi v njenem odboru? In končno je bil »Obzornikov« urednik pozneje izvoljen tudi v književni odsek! Ti dogodki kažejo, da je sklenila »Matica« nekaj kompromis s »Katoliškim Obzornikom«, in da se morda čim prej spoji z »Leonino« v eno društvo. Mi seveda nimamo ničesar proti osebi »Obzornikovega« g. urednika, protestujemo pa najenergičneje proti njegovi izvolitvi v »Matičin« odbor! Če se »Matičin« odbor strinja z vsemi nazori in tendencami »Katoliškega Obzornika«, potem »Matica« ni več vseslovensko književno društvo, ampak strankarsko, samokatoliško in reakcionarno društvo. »Zares, žalostna je brezbriznost« — tako je pisal »Slov. Narod« dne 14. julija t. l. —« s katero izročamo sami svojo »Matico« v pest najneustrupnejšim zelotom, katerih vse delovanje stremi edino le za tem, da nam uničijo še tisto malo literarne svobode, ki smo si jo priborili s težkim trudom« . . .

Načrtali smo bili poprej nekoliko programa, po katerem bi imela naša »Matica« delati v bodoče po vzoru češkega založnika Laichterja. Kako pa naj »Matica« dela, če ima v svojem odboru toliko reakcionarnih elementov?! Pomilujemo gospoda predsednika, ki je bil kot bivši večletni urednik »Ljubljanskega Zvona« ves čas načelni nasprotnik »Rim. Katolika«, da ima sedaj na svoji desni in levi cel generalštab Mahničevcev! Procvitu naše »Matice« ti odborniki ne bodo koristili! Radi bi poznali tistega modernega slovenskega pesnika, novelista ali znanstvenika, ki bi dopuščal, da bi mu njegov rokopis cenzurirali in kastrirali pristaši »Katoliškega Obzornika«.

To je, kar smo morali povedati o letošnjem občnem zboru naše »Matice«. Z osebami se ne pečamo, oseb se ne dotičemo; borimo pa se in protestujemo energično proti ultranazadnjaški struji, ki je zavladala v najnovšem času v krilu naše »Matice«. Pričakujemo, da se to, kar se je letos zagrešilo, prihodnje leto korenito popravi! Način volitev je že tudi precej zavožen.

† Dr. Gajo Bulat, državni in deželni poslanec dalmatinski, je umrl 9. junija 64 let star. Rajni Bulat je bil odličen, energičen in neustrašen rodoljub. Ko je stopil v javnost in se začel pečati s politikom, je bila še vsa Dalmacija v laških rokah. Prvi svoj boj je pričel v Spletu proti takrat skoro vsemogočnemu Bajamontiju, voditelju laške stranke. Boj je bil ljut in vendar je zmagal kremeniti Bulat. Če je danes Dalmacija slovanska, to je v prvi vrsti zasluga Bulatova, ki je dosledno zahteval, da bodi v Dalmaciji, kjer so samo v primorskih mestih italijanske manjšine, drugače pa je prebivalstvo skozinsko hrvaško (srbsko), hrvaški jezik uradni jezik ter učni v vseh šolah. Spojenja Dalmacije z ostalo kraljevino hrvaško, kar je bil tudi njegov ideal, sicer ni dosegel niti doživel, pač pa je do zadnjega vzdihla delal na to, da se utrdi slovanska misel v tej lepi, a od vlade tako zanemarjeni kronovini. Bulat je bil vzor delavnega rodo-

ljuba, kakršnih ima slovanski jug malo. Ko bi imeli Hrvati in Slovenci več takih Bulatov, pa bi se nam boljše godilo, nego se nam, žalibog godi sedaj. Slava spominu Bulatovemu! A.

† Jovan Sundečić, znani srbski pesnik, je umrl dne 19. julija v Kotoru v 75. letu svoje dobe. S Sundečićem je izginila iz jugoslovanskega življenja karakteristična osebnost. Tudi nam Slovincem je bil ljub znanec, saj je zadnja leta prihajal skoro vsako poletje v Ljubljano in na Bled kot gost družine g. drja. L. Jenka. Še lani smo ga videli med nami. Ko nam je stiskal roko v slovo, je pač otožno dostavil, da se ne vidimo več na tem svetu. Čeprav je bil Sundečić že v visoki starosti, vendar nismo mislili, da se njegova slutnja obistini že letos.

V svetli moderni popotni obleki s črnogorsko čepico na sivi glavi — tako je bival v naši družbi. Obraz mu je okvirjala redka siva brada. Izpod visokega čela mu je gledalo dvoje dobrodušnih oči. In pravil nam je, kako se mu je godilo v tistih časih, ko so v Dalmaciji vladali še Italijani. Bila je to huda doba za Hrvate in Srbe! In tudi Sundečić je stal takrat v prvih bojnih vrstah za slovansko stvar. Ko je bila proglašena ustava, je prevzel kot profesor na pravoslavnem bogoslovnem učilišču v Zadru uredništvo uradnega lista »Glasnik«. Bil je kremenit značaj in je krepko zahteval pohrvačenje šol in uradov ter zedinjenje Dalmacije s Hrvatsko. Pravoslavni svečenik Sundečić in pa katoliška duhovnika Pavlinović in Strossmayer — vsi so se borili složno za eno in isto sveto slovansko idejo.

Zaradi svojega slovanskega prepričanja je moral veliko pretrpeti. Izgubil je stalno službo in živel je v veliki bedi, dokler ga ni l. 1865. imenoval črnogorski knez za svojega tajnika. Ta posel je opravljal z veliko spretnostjo in sam nam je pravil, da ga je knez Nikolaj pošiljal često v Peterburg in na Dunaj z raznimi delikatnimi diplomatskimi misijami. Sundečić nam je tudi pravil, kako je sklepal v Rimu konkordat med Črno goro in sv. stolico in kako imenitno ga je sprejemal Lev XIII. Sundečić je veliko pripomogel, kakor nam je sam razlagal, da se je v Črni gori ustanovila katoliška nadškofija s slovanskim bogoslužnim jezikom . . . Zadnja leta je preživel v Kotoru v pokoju.

Sundečića Srbi in Hrvati sicer ne prištevajo med svoje prve pesnike, vendar je bil svoj čas zelo priljubljen in popularen pesnik. Njegove pesmi, ki se odlikujejo po narodnem tonu in po gladki metriški obliki, so po večini lirske in opevajo najčescje ljubezen do ljube in domovine. Ima pa tudi nekaj epskih reči. Svoji muzi ostal je zvest do sive starosti. In še lani nam je na vrtu »Pri Lloyd« čital nekaj svojih erotičnih in drugih pesmi. V takih pesmih je bilo več retoriškega patosa nego pristne poezije, no občudovali smo častitega starčka, ki si je ohranil mladeniško-idealno navdušenost . . .

S političnimi tendencami Sundečićevimi sicer Hrvati zadnja leta niso bili več zadovoljni, no vsi hrvaški listi priznavajo ob njegovi smrti, da spada Sundečić med odlične jugoslovanske rodoljube. Njegov spomin ne umrje!

A. A.

